

Incarne Hyfianis locorum nomina			
LOCA	POPULI	Ichthyas	SIAGMŪ
οἰκὸς τῶν παρθένων τῆς θαλάσσης εἰς τὸ εὐβοϊκόν, (Eoeb. 25)	Μεντιάς	Μεντιάς	ΙΧΜΕΛΥ
Corium	Lyryz	Αστέρια	Bocopa, fira
Σαρκορρόη	Oryz	Αἰβας	Διανία
Orychium	FLYVH	Carine Lyfina	ENAYLH
Pergamnia	Amayia	Nelyz	Αἰβία
Trigolus	Oasaz	Sygnacium	Amamoch

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

ΤΑ ΚΥΡΙΑ δημοσιεύματα αὐτοῦ τοῦ τεύχους εἶναι σχετικά μέ-
τις Ἰσραηλιτικές Κοινότητες τῆς Κρήτης. Πολύ παλιές Κοινότη-
τες, πού τά ἴχνη τους χάνονται στίς ρίζες τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς Με-
γαλονήσου καί πού σήμερα δέν ὑπάρχουν πιά.

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΟΥΝ πιά οἱ ἄνθρωποι, τά στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ
τους, τά ἀποτυπώματα τῆς δραστηριότητός τους, τά σημάδια τοῦ
βίου τους. Μόνο μερικά παλιά κτίσματα (κυρίως συναγωγές καί
χῶροι νεκροταφείων) παραμένουν γιά νά θυμίζουν τήν παμπά-
λαια παρουσία τῶν ἐβραίων στήν Κρήτη.

Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΗ καταστροφή τῶν ἀρχαίων τῶν Ἰσραηλιτι-
κῶν Κοινοτήτων ἀπό τούς ναζί, ἐξαφάνισε κάθε στοιχεῖο. Γί' αὐ-
τό καί τά περισσότερα ἀπό τά ὅσα δημοσιεύουμε προέρχονται ἀ-
πό ἐκτός τῆς Ἑλλάδος πηγές. Αὐτό εἶναι λυπηρό καί συνάμα τρα-
γικό! Ἀποτελεῖ, ὅμως, ἕνα ἀκόμη στοιχεῖο γι' αὐτή τήν «ἐκ βά-
θρων» καταστροφή πού ὑπέστησαν οἱ ἐβραῖοι τῆς Ἑλλάδος.

ΣΗΜΕΡΑ, πού κατευθυνόμενα — ἐκτός καί ἐντός τῆς Ἑλλάδος
— συμφέροντα, ἐνορχηστρωμένοι κρωγμοί, στρατευμένες συκο-
φαντικές φωνές ὑποστηρίζουν, δῆθεν, ὅτι ἐβραῖοι ἔχουν βλέψεις
στήν Κρήτη(!!!), ἡ παρουσίασις τῶν στοιχείων τῆς παλιάς, παρά-
πλευρης μέ τούς χριστιανούς, ἐβραϊκῆς παρουσίας στή Μεγαλό-
νησο, ἀποτελεῖ τήν πιό ἀποστομωτική ἀπάντησι στούς στρατευ-
μένους αὐτούς πράκτορες τῆς συκοφαντίας.

ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ γιατί ἀποδεικνύεται ὅτι παρόμοιες «ἐπιδιώξεις»
δέν πέρασαν ποτέ ἀπό κανένα μυαλό ὅταν οἱ ἐβραῖοι ἦταν πα-
ρόντες, ζοῦσαν, δημιουργοῦσαν στήν Κρήτη. Ὅχι τώρα πού ἄφη-
σαν μόνο κόκκαλα καί μνημεῖα.

Η ΑΛΗΘΕΙΑ καί ἡ ἱστορία ποτέ δέν στεφανώνει ὅσους τήν πα-
ραποιοῦν, τήν διαστρέφουν ἢ τήν ἀγνοοῦν. Καί ἡ ἀρχή αὐτή μπο-
ρεῖ νά ἀργῇ, ἀλλά στό τέλος ἐφαρμόζεται...

Οἱ περισσότερες πληροφορίες γιά τίς
Ἰσραηλιτικές Κοινότητες τῆς Κρήτης καί τίς
προσωπικότητες τῶν ἐβραίων πού ἔζησαν
ἐκεῖ, ἔχουν ληφθεῖ ἀπό τήν ἐγκυκλοπαίδεια
«Judaica».

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ Κρήτη εἶναι ἡ τέταρτη σέ μέγεθος στή Μεσόγειο καί ἡ μεγαλύτερη ἑλληνική νῆσος, κειμένη 96 χιλ. νοτιοανατολικά τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Κρήτη, προφανῶς, ταυτίζεται μέ τή βιβλική Καθόρ, τήν ἀρχική κατοικία τῶν Φιλισταίων, (Δευ. 2:23, Ἱερ. 47:4, Ἀμώς 9:7), οἱ ὅποιοι, ἡ ὀρισμένες ομάδες ἀπ' αὐτούς, ἀποκαλοῦνται στή Βίβλο ὡς Χερεθαῖοι, (Ἱεζεκ. 25:16, Σοφον. 2:5). Ἡ σωματοφυλακή τοῦ Δαυὶδ, τήν ὁποία ἡ Βίβλος ἀποκαλεῖ ὡς Φελεθαῖοι καί Χερεθαῖοι (β' Σαμ. 8:18, 15:18, 20:7, 20:23, Α' Βασιλ. 1:38, Α' Χρον. 18:17) ἀποτελεῖτο, προφανῶς, ἀπό Φιλισταίους (ὁ ὅρος «Φελεθαῖοι» εἶναι παράγωγος ἐκ τοῦ «Φιλισταῖοι») καί Κρήτες, οἱ ὅποιοι εἴτε εἶχαν μεταναστεύσει πρόσφατα ἀπό τήν Κρήτη εἴτε ἦταν ἤδη ἐγκατεστημένοι στή χώρα τῶν Φιλισταίων, ἀλλ' ἐξακολου-

θοῦσαν νά φέρουν τό ὄνομα τῆς χώρας τῆς καταγωγῆς τους. Καί οἱ Ἑβραϊκοί μεταφράζουν τοὺς Χερεθαῖους ὡς «Κρήτας» (Ἱεζεκ. 25:16, Σοφον. 2:5).

ΑΡΧΑΙΟΤΗΣ

Ἡ ἀρχαιότερη μαρτυρία περί ἐβραϊκῆς κοινότητος στήν Κρήτη, ἀναφέρεται σέ μιά ἐγκύκλιο - ἐπιστολή ὑπέρ τῶν ἐβραίων, πού ἐστάλη ἀπό τή ρωμαϊκή Γερουσία (142 π.κ.π) πρὸς διάφορες χώρες, ἐπεῖτα ἀπὸ αἴτηση τοῦ Συμείων τοῦ Χασμοναίου. Δεδομένου ὅτι ἡ ἐγκύκλιος αὐτὴ ἐστάλη καί πρὸς τήν κρητικὴ πόλη Γορτυνία (Α' Μακ. 15:23), μπορούμε νά συμπεράνουμε ὅτι ὑπῆρχε ἐκεῖ ἐβραϊκὴ Κοινότης.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία περί τῆς ὑπάρξεως ἐβραϊκῶν οικισμῶν στήν Κρήτη, μετὰ τήν κατάληψή της ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους στὰ 68 - 67 π.κ.π. Ὁ ψευτο - Ἀλέξανδρος, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἡρώδη ὑπεστήριξε ὅτι ἦταν γιός του, βρῆκε ἐνθερμους ὑποστηρικτὲς καί οικονομικὴ ἐνίσχυση μεταξύ τῶν ἐβραίων τῆς Κρήτης.

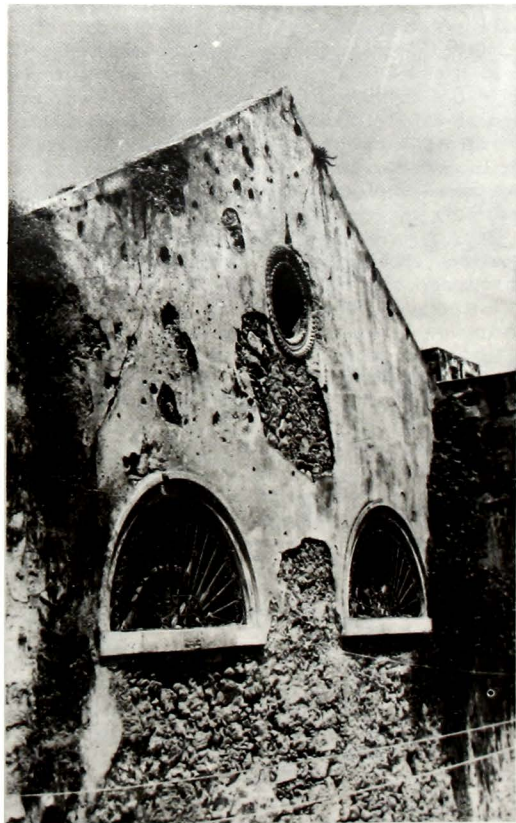
Ὁ Φίλων τῆς Ἀλεξανδρείας ἀναφέρει τήν Κρήτη μεταξύ τῶν χωρῶν μέ μεγάλο ἐβραϊκὸ πληθυσμὸ (Legatione ad Gaium, 282). Σύμφωνα μέ τήν Καινὴ Διαθήκη (Πράξεις, 2:11), στήν Ἱερουσαλὴμ ζοῦσαν ἐβραῖοι ἀπὸ τήν Κρήτη. Ὁ Ἰώσηπος, μάλιστα, παντρεύτηκε στή Ρώμη, μιά γυναῖκα πού ἀνῆκε σέ μιά ἐξέχουσα ἐβραϊκὴ κρητικὴ οἰκογένεια, (Ios., Life, 427).

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

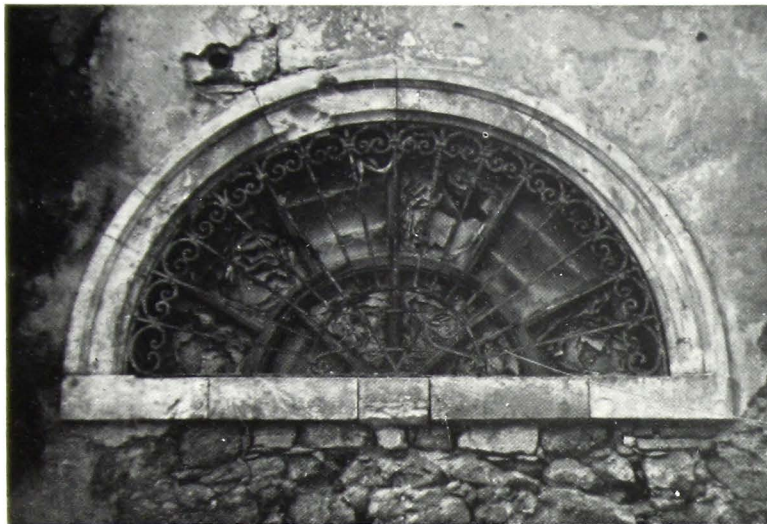
Μετὰ τὸ διαμελισμὸ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τὸ 395, ἡ νῆσος παρέμεινε τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας. Ὑπὸ τὸν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα Θεοδοσίο Β' (408 - 50) οἱ ἐβραῖοι τῆς Κρήτης καταπίεσθηκαν σκληρὰ. Πιθανόν, σάν συνέπεια αὐτῆς τῆς καταπίεσεως, τὸ 440 ἐμπιστεύθηκαν τῇ μοίρα τους σέ ἕναν ψευδο - μεσσία, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξε ὅτι ἦταν ὁ Μωϋσῆς, σταλμένος ἐξ οὐρανοῦ γιὰ νά ὁδηγήσει τοὺς ἐβραῖους τῆς Κρήτης, διὰ μέσου τῆς θαλάσσης στὴ Γῆ τῆς Ἑπαγγελίας. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἐκείνους πού πῆδηξαν μέσα στὴ θάλασσα καί δέν πνίγηκαν, προσηλυτίσθηκαν στὸν χριστιανισμό.

Τὸ 823 εἰσέβαλαν στήν Κρήτη οἱ Σαρακηνοί, οἱ ὅποιοι συνάντησαν μιά ὀχυρωμένη πόλη περιβαλλόμενη ἀπὸ μιά τάφρο (ἡ «χαντάκι»), ἀπὸ ὅπου παράγεται καί ἡ ξενικὴ ὀνομασία τῆς νήσου, ὡς Candia. Τὸ 961 οἱ Βυζαντινοὶ κατόρθωσαν νά ἀνακαταλάβουν τήν Κρήτη. Ἡ θέσις τῶν ἐβραίων ὑπὸ τοὺς Ἀραβες καί τοὺς Βυζαντινοὺς δέν εἶναι ξεκαθαρισμένη.

Γενικά, οἱ μουσουλμάνοι ἡγεμόνες κέρδισαν τὴ συμπάθεια τῶν ἐντοπίων, ἐνῶ ὑπὸ τήν ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία ἡ θέσις τους, παρόλον ὅτι δέν ἦταν ζηλευτὴ, δέν ἦταν κατά πλάσση πιθανότητα χειρότερη ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἄλλων περιο-

Χανιά: Ἐξωτερικὸ τῆς Συναγωγῆς, ὅπως σώζεται σήμερα.

*Χανιά: Μιά πλευρά της
Συναγωγής, που διατηρούνται
άκόμη τὰ διακοσμητικά της
βενετικής επιδράσεως.*

χών που τελούσαν υπό χριστιανική βυζαντινή κηρομανία. Τήν εποχή της τετάρτης Σταυροφορίας (1204) ή νήσος πουλήθηκε στους Βενετούς και έκτοτε είναι διεθνώς γνωστή ως Candia.

ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ

Κατά τήν περίοδο της βενετικής κυριαρχίας (1204 — 1669) έλαβε χώρα ή συγχώνευση διαφόρων έβραϊκών κοινοτήτων.

Οι Ρωμανιότες, αποτέλεσαν τήν ιθύνουσα τάξη. Ή όμιλουμένη από αυτούς ελληνική γλώσσα εισχώρησε άκόμη και στίς λειτουργίες της συναγωγής. Σ' όλη αυτή τήν περίοδο, έβραίοι από Άνατολή και Δύση ήλθαν και έγκαταστάθηκαν στή νήσο, διατηρώντας τήν επικοινωνία και τούς δεσμούς μέ τά λοιπά έβραϊκά κέντρα.

Τό 1228, ό ραββίνος Μπαρούχ μπέν 'Ισαάκ, καθ' όδόν πρός Παλαιστίνη, συνάντησε στήν πόλη 'Ηράκλειο μιά μικρή έβραϊκή Κοινότητα, ή όποία τόν «σοκάρισε» γιά τή χαλαρότητα στήν τήρηση των Ιουδαϊκών παραδόσεων. Τότε θεσπίσθηκαν μιά σειρά από κανόνες, «Takkanot Kandyah» («Οι Κανόνες της Κρήτης»), γιά τόν περιορισμό των καταχρήσεων και των «ύβρεων».

Τό 1481, ό Μεσουλάμ από τή Volterra συνάντησε στό 'Ηράκλειο 600 έβραϊκές οικογένειες και τέσσερις συναγωγές. Ή έβραϊκή Κοινότητα αυτής της πόλεως υποδέχτηκε μέ θερμή τούς έξ 'Ισπανίας εξοριστούς τού 1492.

Παρόλα αυτά, άκόμη και κατά τήν περίοδο της εύημερίας, οι έβραίοι της Κρήτης δέν ξεπέρασαν τούς 1.160. Έζησαν, κυρίως, στίς πόλεις - λιμάνια 'Ηράκλειο, Χανιά και Ρέθυμνο.

Οι έβραίοι απέτέλεσαν μιά μέση τάξη μεταξύ τού ελληνικού πληθυσμού και των φεουδαρχών εύγενών, πλην, όμως, τούς συμπεριφέρονταν σάν «δουλοπάροικους» και έξαρτιόνταν από τήν εύνοιοκρατία των Βενετών άξιωματούχων. Από τό 1350 υποχρεώθηκαν νά κατοικοϋν σέ μιά συγκεκριμένη συνοικία (Ciudecca) και όχι μόνον νά φορουν επί τού στήθους τό διακριτικό έβραϊκό σήμα, αλλά νά τό άναρτήσουν επί των οικιών τους. Κατά τή γιορτή των Έπιφανείων ήσαν υποχρεωμένοι νά συνεισφέρουν στήν εκκλησία ένα δουκάτο κατά κεφαλή γιά τό άναμμα των

καντηλών. Αναφέρονται επίσης και διαμαρτυρίες ότι οι έβραίοι ήλεγχαν τόν κύριο όγκο τού έμπορίου. Όταν τό 1364 ξεσηκώθηκε ό ελληνικός πληθυσμός, οι έβραίοι τού Castel Nuono σφαγιάσθηκαν από τούς στασιαστές. Περίπου ένα αιώνα άργότερα, τό 1449 — 50, οι έβραίοι κατηγορήθηκαν ότι έπεδείκνυαν περιφρόνηση γιά τόν χριστιανισμό, σταυρώνοντας τό πασχαλινό άρνί, μιά πρωτότυπη παραλλαγή της «αίματικής κατηγορίας». Δύο χρόνια άργότερα, τό 1452, οι έβραίοι κατηγορήθηκαν από μιά καλόγρια ότι βεβήλωσαν τήν Όστια (Host). Έννέα προύχοντες της έβραϊκής Κοινότητας 'Ηρακλείου συνελήφθηκαν και δικάστηκαν στή Βενετία, αλλά μετά διετή φυλάκιση άπελευθερώθηκαν.

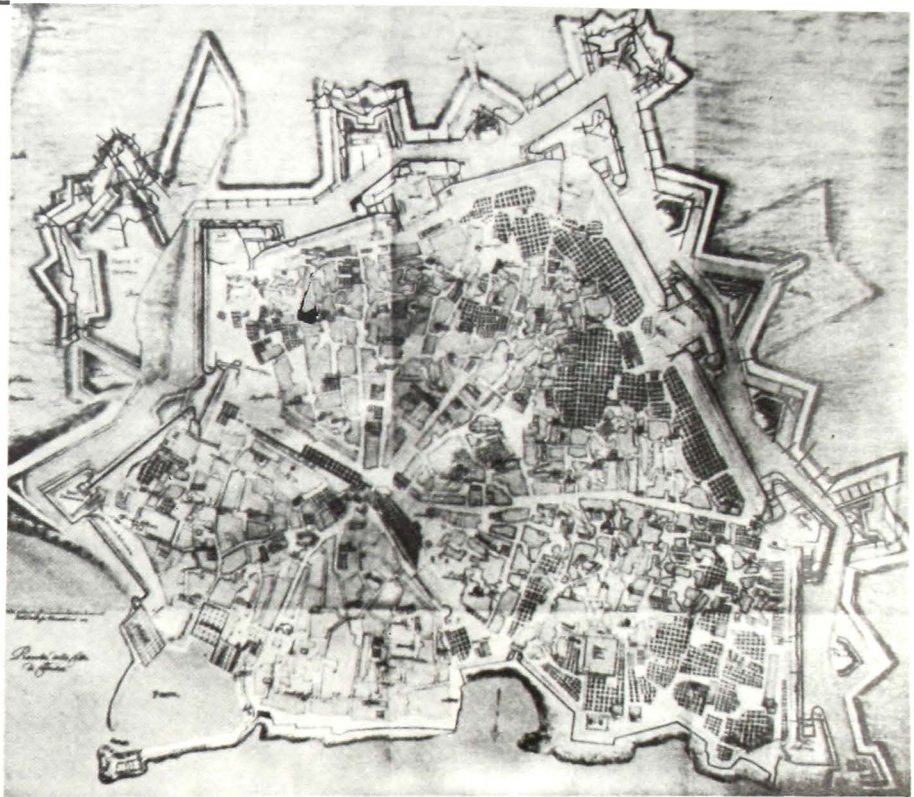
Γενικά, ή κεντρική κυβέρνηση προσπάθησε νά προστατεύσει τούς έβραίους, οι όποιοι μέ τή σειρά τους απέδειξαν τή νομιμοφροσύνη τους.

Ένα άπεχθές καθήκον της έβραϊκής Κοινότητας ήταν ή ύποχρέωση νά παρέχει έναν έκτελεστή.

Κατά τή διάρκεια τού πολέμου μέ τήν Τουρκία τό 1538, φήμη ότι οι έβραίοι απέκρυπταν Τούρκους στή συνοικία τους, όδήγησε σέ επίθεση έναντίον τους από τόν ελληνικό πληθυσμό. Ή σφαγή άποφεύχθηκε μέ τήν παρέμβαση τού βενετικού στρατού, ή δέ ήμέρα αυτή καθιερώθηκε νά γιορτάζεται σάν τό «Πουρίμ τού 'Ηρακλείου».

Τό 1568 ό πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως έστειλε έγκύκλιο πρός τούς χριστιανούς τού 'Ηρακλείου έπιπλήττοντάς τους γιά τή σκληρή μεταχείριση των έβραίων. Όταν, όμως, διοίκησε τή νήσο ό φανατικός Giacomo Foscarini (1574 — 77), θεσπίσθηκαν σκληρά άντι - έβραϊκά μέτρα γιά τόν περιορισμό των έβραίων ή τόν έξαναγκασμό τους νά άλλαξοπιστήσουν.

Ή έβραϊκή Κοινότητα φορολογήθηκε βαριά και έγινε θύμα έκβιασμών γιά τή χρηματοδότηση τού πολέμου κατά των Τούρκων. Παρόλα αυτά, ή κατάσταση των έβραίων ύπηρεξε, συγκριτικά, άσφαλής. Μέ όρισμένες εξαιρέσεις, ήταν Βενετοί ύπηκοοι και άναγνωρίζονταν σάν πολίτες. Μόνο σέ λίγους, όμως, από αυτούς έπετράπη νά άσχοληθούν μέ τό χονδρεμπόριο. Παρά ταύτα, κυριάρχησαν στό έξαγωγικό έμπόριο της νήσου. Έμπορεύονταν ζάχαρη, κερύ, σιδηρικά, δέρματα, γυναικεία κοσμήματα, λουλάκια και κρασιά, ενώ άλλοι άσχολούνταν μέ χρηματιστηριακές και

Ἡράκλειον

Χανιά

Ρέθυμνον

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

Ἡ τουρκικὴ περίοδος (1669 – 1898) σημείωσε πτώση τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς τῶν ἐβραϊκῶν Κοινοτήτων. Τό 1873 ἀπαγγέλθηκε κατὰ τῶν ἐβραίων μιὰ «αἱματικὴ κατηγορία» καὶ ὁ Γάλλος πρόξενος μεσολάβησε ἀποτελεσματικὰ ὑπὲρ αὐτῶν. Ὅταν ἡ Κρήτῃ ἐγίνε ἀνεξάρτητῃ, τό 1897, ὁ ἐβραϊκὸς πληθυσμὸς ἀριθμοῦσε 1.150 ἄτομα, ἐκ τῶν ὁποίων 200 οἰκογένειες κατοικοῦσαν στὸ Ἡράκλειο, 20 στὰ Χανιά καὶ 5 στὸ Ρέθυμνο. Ἡ Κρήτῃ ἐνώθηκε μέ τὴν Ἑλλάδα τό 1912. Τό 1900 τὰ Χανιά εἶχαν 726 ἐλληνοφώνους ἐβραίους.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Τίς παραμονές τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου ἡ Κοινότητα μειώθηκε σέ 400 περίπου ἄτομα. Ὅταν οἱ ναζὶ κατέλαβαν τὴν Ἑλλάδα, τό 1941, πολλοὶ ἐβραῖοι διέφυγαν στὴν Κρήτῃ, ἡ ὁποία λίγο ἀργότερα καταλήφθηκε κι' αὐτὴ ἀπὸ τοὺς ναζὶ. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1944 οἱ ἐβραῖοι τῶν Χανίων μεταφέρθηκαν στὸ Ἡράκλειο καὶ ὑποχρεώθηκαν νὰ ἐπιβιβασθοῦν, στίς 6 Ἰουνίου, σ' ἓνα καράβι μαζί μέ ἄλλους 400 Ἑλληνες χριστιανούς ὁμήρους. Ὅταν τό καράβι βῆκε στὰ ἀνοικτὰ, τό γερμανικὸ πλῆρωμα ἀπεχώρησε καὶ τό πλοῖο βυθίστηκε μέ ὄλους τοὺς ἐπιβάτες. Μόνο ἐφτά ἐβραῖοι τῆς Κρήτῃς ἐπέζησαν ἀπὸ τό Ὀλοκαύτωμα...

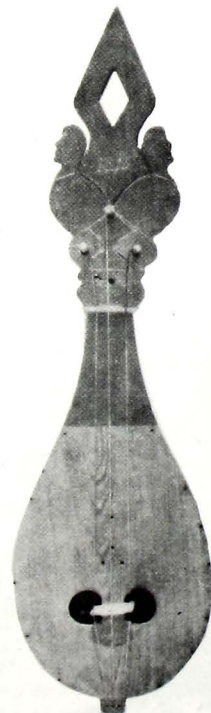
(Στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἐγκυκλοπαίδεια «Judaica», τ. 5, σελ. 1.088).

τραπεζικὲς ἐργασίες. Οἱ τελευταῖοι προκάλεσαν τὴν ἐχθρότητα, κυρίως, μεταξύ τῶν Ἑλλήνων τῆς νήσου.

Τό 1416, ἀπαγορεύθηκε στοὺς ἐβραίους ἡ ἀγορὰ ἀγροτεμαχίων ἀπὸ τό φόβο ὅτι ὁλόκληρο τό νησί θά κατέλγχε νά γίνεῖ ἰδιοκτησία τους. Τό 1423, ἡ βενετικὴ Γερουσία ἀπαγόρευσε σέ ὄλους τοὺς Βενετούς ὑπήκοους – ἐβραίους νά ἀγοράζουν γῆ. Ὅσοι δέ ἦσαν ἰδιοκτῆτες γῆς, ὑποχρεώθηκαν ὅπως ἐντὸς διετίας μεταβιβάσουν τὴν κυριότητα αὐτῇ σέ ἄλλους ἰδιοκτῆτες. Τό 1433 τοὺς ἀπαγορεύτηκε νά κάνουν χρέη χρηματομεσίτου. Ἡ πλειοψηφία, ὅμως, τοῦ ἐβραϊκοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτῃς ἦσαν τεχνίτες: ράφτες, ὑποδηματοποιοί, φουρνάρηδες, ὑφαντές μεταξωτῶν καὶ βαφεῖς.

Οἱ Takkanot (Κανόνες) τοῦ Ἡρακλείου (ἀπὸ τὸν 13ο μέχρι τὸν 16ο αἰῶνα) μᾶς ἀποκαλύπτουν ὅτι οἱ ἐβραῖοι εἶχαν τό δικαίωμα τῆς αὐτοδιαχειρίσεως τῶν κοινῶν τους, κυρίως σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Ἐπικεφαλῆς τῆς Κοινότητος ἦταν ὁ condostablo, ὁ ὁποῖος ἐκλεγόταν ἀπὸ τοὺς προύχοντες καὶ τοὺς πλουσίους τῆς Κοινότητος καὶ ὁ ὁποῖος ἐκπροσωποῦσε τὴν Κοινότητα καὶ ἦταν ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ὀρθὴ ὀργάνωση τῶν κοινοτικῶν ὑποθέσεων. Αὐτὸς διάλεγε τοὺς hashbanim, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑπεύθυνοι γιὰ τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα. Ὁ διορισμὸς καὶ τοῦ condostablo καὶ τῶν hashbanim ἀπαιτοῦσε τὴν ἔγκριση τῆς κυβερνήσεως. Στὴν πόλη τοῦ Ἡρακλείου ὑπῆρχαν τέσσερις συναγωγές: «Ἡ Μεγάλῃ», ἡ «Κοανίμ», ἡ «Ἀσκεναζίμ» καὶ ἡ «Υῡσίστη».

Ἡ Κοινότητα ἀνέδειξε πολλοὺς σοφοὺς ταλμουδιστὲς καὶ ραββίνους, ἰδιαίτερα μεταξύ τῶν οἰκονομικῶν Δαλμέδεγο καὶ Καψάλη. Ἀνάμεσα στοὺς φημισμένους σοφοὺς τῆς Κρήτῃς, συγκαταλέγονται: ὁ ἱστορικός Ἑλιγιά μπέν Ἑλκανά Καψάλη, οἱ φιλόσοφοι, Ἰωσήφ Σολομών Δαλμέδεγο, Ἑλιγιά μπέν Ἑλιέξερ, Σεμαργιά μπέν Ἑλιγιά Ἰκρίτι, Ἑλιγιά Δαλμέδεγο καὶ ὁ ραββῖνος καὶ ποιητὴς Μιχαὴλ μπέν Σαμπετάι Μπάλμπο.

לְקַיֵּם
זאת ה
הגדה כתבת
אני מתחיא שפניול
במ"א כ"ר דוד ז"ל לבחור
הנחמד ר' ליאון ביילי ב"ר יאודא
יצ"ו והשלמתיו ביום כ"ג לחודש תמוז שנת
חמשת אלפים ושלש מאות ושלש וארבעים ה'ת"ת
יוכנה להגות בה הוא ורעה ורעה ורעה בקרא
דכתיב לא ימוש מפניך ומפי ורעה
ומפי ורעה ורעה אמר ה' מ'
מעלה ועד עולם. וגם
אני אוכה לכתוב
ספרים אחרים
אמן

עושה שמות וארץ

עזרי מעם ה'

Τό κείμενο τῆς πρώτης σελίδας τῆς Ἀγκαδά τοῦ Ἡρακλείου, ὅπου μεταξύ τῶν ἄλλων ἀναφέρεται ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου Ματατιάου Σπανιδόλο καί ἡ ἡμερομηνία ὁλοκληρώσεως τοῦ ἔργου, 23 Ταμύς 5343 — 12 Ἰουλίου 1583.

Η ΑΓΚΑΔΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Στό δέκατο τρίτο τόμο τῆς σειρᾶς Sefunot, τοῦ Ἰνστιτούτου Μπέν Τσβῆ, δημοσιεύεται ἕνα ἐνδιαφέρον ἀρθρο τοῦ δεινοῦ ἐβραϊολόγου καθηγητῆ ἀείμνηστου Δρ. Cecil Roth, περί τῆς Ἀγκαδά τοῦ Ἡρακλείου, (βιβλίο τῆς πασχалиνῆς ἀφηγήσεως), ἐνός ἀμφιλεγόμενου, μέχρι πρότινος, κειμένου.

Τό χειρόγραφο κείμενο, ὑπ. ἀριθ. 1338 στήν Ἑθνική Βιβλιοθήκη στό Παρίσι, θεωρεῖτο μέχρι πρόσφατα σάν μία γαλλική πασχалиνῆ Ἀγκαδά. Ὁ συγγραφέας τοῦ ἀρθρου, ἀποδεικνύει ὅτι αὐτή ἡ Ἀγκαδά εἶναι ἀπό τό Ἡράκλειο Κρήτης, γραμμένη τό 1583 ἀπό τόν Ματατιάου Σπανιδόλο, ὁ ὁποῖος διέτελεσε «σοφέρ» (γραφέας ἢ γραμματέας) τῆς τότε ἐβραϊκῆς Κοινότητος.

Τήν ἐποχή ἐκείνη ἡ Κρήτη τελοῦσε ὑπό βενετικῆ κυριαρχία καί ἡ βενετικῆ ἐπίδραση ἐπὶ τῆς νήσου ὑπῆρξε σημαντική. Παρά ταῦτα ἡ ἐβραϊκή κρητικὴ τέχνη ἔχει ἕναν ἰδιαίτερο χαρακτήρα, μέ ἔντονη μέν τήν ἰσπανική καί γερμανική ἐπίδραση (κατά τό Μεσαίωνα ἀρκετοί Ἑσκεναζίμ ἐγί:αταστάθηκαν στήν Κρήτη, ἀσχολούμενοι, κυρίως, μέ τήν ἐξαγωγή σακχάρως πρὸς τή Βόρειο Εὐρώπη), ἀλλά ἐβραϊωμένη πάνω σέ βυζαντινές βάσεις.

Τό κείμενο τῆς Ἀγκαδά ἀκολουθεῖ τό τυπικό τῶν Ρωμανιολῶν, ἡ βασική τῆς, ὅμως, ἀξία βρίσκεται στίς ἐγχρωμες εἰκονογραφίες πού συνοδεύουν τό κείμενο. Εἶναι σχεδόν βέβαιο ὅτι ὁ Σπανιδόλο (τό ὄνομα ἀσφαλῶς, εἶναι ἐνδεικτικό τῆς καταγωγῆς του), ὑπῆρξε ὁ γραφέας (ἢ μάλλον ὁ ἀντιγραφῆς) τοῦ κειμένου, ἡ δέ εἰκονογράφηση θά πρέπει νά ἀποτελεῖ ἔργο πεπειραμένου καλλιτέχνη, ὁ ὁποῖος γνώριζε καλά τά ἐβραϊκά ἤθη καί ἔθιμα. Χωρίς ἀμφιβολία τό περιεχόμενο τῶν εἰκονογραφῶσεων ἀποτελεῖ πολῦτιμο ὕλικό σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τῇ ζωῇ τῶν ἐβραίων τῆς Κρήτης, τίς ἐνδυμασίες τους κ.λ.π., κατά τόν 16ο αἰώνα.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΕΜΨΥΧΩΣΗ

Στή σειρά ἐκδόσεων «Sefunot», τοῦ Ἰνστιτούτου Μπέν Τσβῆ, τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἱερουσαλήμ, τόμ. 11, ὑπάρχει ἕνα ἐνδιαφέρον ἀρθρο τοῦ κ. Ephraim Gotlieb, γιά τήν περί τῆς μετεμψυχώσεως διαλογική συζήτηση, πού ἔλαβε χώρα τό 1466 στό Ἡράκλειο τῆς Κρήτης μεταξύ τοῦ ραββίνου Μωῦσῆ Ἀσκεναζί καί τοῦ ραββίνου Μιχαέλ μπέν Σαμπετᾶϊ Ἀκοέν Μπάλμπο. Ἀπό τό ἀρθρο αὐτό μεταφέρουμε ἐδῶ, σέ μετάφραση, μία μικρὴ περίληψη:

Τό κείμενο τῆς περί μετεμψυχώσεως διαλογικῆς συζητήσεως — ἀναμετρήσεως ὑπάρχει σέ δύο χειρόγραφα πού βρίσκονται στή βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανού, (ὑπ. ἀριθ. 105 καί 254). Τά χειρόγραφα αὐτά ἀποτελοῦν πολὺ ἐνδιαφέρουσες μαρτυρίες γιά τίς θρησκευτικές καί πολιτιστικές τάσεις τῶν σοφῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος τοῦ Ἡρακλείου κατά τόν 15ο αἰώνα. Ἀπό αὐτά πληροφοροῦμεθα περί τῆς υπάρξεως κύκλων μελετητῶν, πού γινώριζαν τή φιλοσοφική μεσαιωνική λογοτεχνία καί ἦσαν ἀντίθετοι μέ διάφορες δοξασίες καί πτήσεις πού ἀπορρέουν ἀπό τήν «Καμπαλά». Κάτω ἀπ' αὐτή τήν πολιτιστικὴ ἀτμόσφαιρα ἔγραψε ὁ ραββίνος Ἡλίας μπέν Μωῦσῆ Δαλμέδεγο τό βιβλίο του, «Sefer Behinat Hadat», τριάντα, περίπου, χρόνια ἀργότερα.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τό θέμα τῆς συζητήσεως ὁ μέν ραββίνος Μ. Μπάλμπο ὑπεραμύνεται τῆς πίστεως ὑπὲρ τῆς μετεμψυχώσεως, ἐξαιτίας τοῦ σεβασμοῦ του πρὸς τίς καμπαλιστικές διδασκαλίες, ὁ δέ ραββίνος Μ. Ἀσκεναζί τάσσεται κατὰ τῆς ἰδέας αὐτῆς. Ἐνα ἐνδιαφέρον στοιχεῖο τῆς συζητήσεως εἶναι ἡ χρησιμοποίηση ἀπὸ τόν ραββῖνο Ἀσκεναζί τῆς καμπαλιστικῆς μεθοδολογίας. Ἐνα δέ ἀπὸ τά ἐπιχειρήματά του εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ λεβιρατικοῦ (ἢ ἀνδραδελφικοῦ) γάμου γιά τήν ὑποχρέωση δηλαδή τοῦ ἀδελφοῦ νά δημιουργήσει ἀπογόνους γιά τόν ἀτεκνο ἀποθανόντα ἀδελφό του· ἔτσι ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ψυχὴ μετά τό θάνατο δέν περνᾷ σέ κάποιο ἄλλο σῶμα.

Στό ἐπίκεντρο τῆς θεωρητικῆς αὐτῆς συζητήσεως βρίσκεται ὁ ὁρισμός τῆς «ψυχῆς» καί ἡ φύση τῆς. Ἀμφότεροι οἱ συζητητές συμφωνοῦν ὅτι ἡ θεωρία τῆς μετεμψυχώσεως στηρίζεται στήν ἀρχὴ τῆς προ - υπάρξεως τῆς ψυχῆς. Ἐτσι, ὁ μέν ραββίνος Μ. Μπάλμπο προσδιορίζει τήν ψυχὴ σάν μία «πνευματικὴ οὐσία», ὁ δέ ραββίνος Μ. Ἀσκεναζί ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ψυχὴ ἀποτελεῖ μία «δύναμη» πού ἐδρεῖ μέσα στό σῶμα καί δχι ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτό.

‘Ο ιατρός - φιλόσοφος που κατέκτησε την Εύρώπη

‘Ο Ιωσήφ Σολομών Δαλμέδεγο (Joseph Solomon Delmedigo), 1591 - 1655, ραββίνος, μαθηματικός και άστρονόμος, από τό ‘Ηράκλειο, Κρήτης, είναι επίσης γνωστός και ως ‘Ιωσήφ Σολομών Ροφέ (ή με τό άκρώνυμο: YaSHaR).

Συγγραφέας μέ πλατείεζ Ιουδαϊκέζ και γενικέζ γνώσειζ, έγκυκλοπαιδικού επιπέδου, αναγνωρίζεται από όρισμένουσ ειδίκουσ σάν συγγραφέας 30 περίπου βιβλίων, κατ’ άλλουσ δέ 60.

Μέλος μιζ περίφημηζ οικογενείαζ έπιστημόνων, υπήρξε γιόζ του ‘Ηλία Δαλμέδεγου, ραββίνου του ‘Ηρακλείου. Σύμφωνα μέ τήν οικογενειακή παράδοση έλαβε μία ολοκληρωμένη έβραϊκή και κλασική παιδεία. Σέ ηλικία 15 έτών, έγινε δεκτόζ στό πανεπιστήμιο τήζ Πάδοβα, όπου μελέτησε άστρονομία και μαθηματικά υπό τόν Γαλιλαίο, ιατρική και φιλοσοφία, ενώ παράλληλα συνέχισε και τίς έβραϊκέζ σπουδέζ του. ‘Όταν ήταν στήν Πάδοβα, έπισκεπτόταν συχνά τόν Leone Modena, στή γειτονική πόλη τήζ Βενετίας, ό όποιοζ, ώς φαίνεται, τόν επηρέασε πολύ.

Τό 1613 άποπεράτωσε τίς σπουδέζ του στό πανεπιστήμιο τήζ Πάδοβα και επέστρεψε στήν Κρήτη, όπου άρχισε νά άσκει τήν ιατρική. ‘Από σημειώσειζ που άρχισε νά συγκεντρώνει τήν εποχή αύτή, ξεκίνησε άργότερα τή συγγραφή του έγκυκλοπαιδικού του έργου «Ya’ar Levanon» («‘Δάσος του Λιβάνου»), τό όποιο, όμως, ποτέ δέν ολοκλήρωσε. Κατά πάσαν πιθανότητα παντρεύτηκε στό ‘Ηράκλειο, αλλά από όρισμένα ένδεικτικά στοιχεία συμπεραίνεται ότλ δέν ήταν ένας εύτυχισμένος γάμοζ. Σύντομα άρχισε νά ασθάνεται τήν Κρήτη πολύ «κλειστή» και έφυγε γιά νά μήν ζαναεπιστρέψει. Σ’ όλες τίς περιοδείεζ του και τά ταξίδια, άντιμετώπισε πίκρεζ και στενοχώριεζ, διότι οι Ιδέεζ του γιά τήν εκλαίκευση τήζ έπιστημονικήζ γνώσειζ δημιούργησαν αντιδράσειζ κι έχθρότητεζ.

Πρώτοζ σταθμόζ του, μετά τήν αναχώρησή του από τήν Κρήτη, υπήρξε τό Κάιρο. ‘Εδώ συνδέθηκε μέ τόν περίφημο μαθηματικό Ali ben Rahmadan, τίς θεωρίεζ του όποίου, περί σφαιρικήζ τριγωνομετρίαζ, κατέρριψε σέ μία δημόσια συζήτηση. ‘Εκεί συνάντησε, έπίσης, τό γιατρό ‘Ιακώβ τόν ‘Αλεξανδρινό, ήγέτη τήζ εκεί Καραϊτικήζ Κοινότητοζ.

‘Από τό Κάιρο ό Δαλμέδεγο πηγαίνει στήν Κωνσταντινούπολη, πού θεωρείτο σπουδαίο κέντρο μελετών. ‘Από εκεί πηγαίνει στήν Πολωνία, γιά νά τόν συναντήσουμε στά 1620 στήν πόλη Βίλνα (Λιθουανία), όπου άκούσε τό έπίγγελμα του γιατρού. ‘Υπήρξε ό προσωπικόζ γιατρόζ του πρίγκηπα Radziwill, καθώς και πολλών άλλων εύγενών. ‘Όλη τήν έβδομάδα περιφερόταν στή Βίλνα περιθάλπονταζ άσθενείζ και τό Σαμπάτ δίδασκε στή συναγωγή. ‘Όλεζ τίς νύχτεζ τίς αφιέρωνε γιά τά έπιστημονικά του ένδιαφέροντα.

Παρόλον ότι από πολλέζ άπόψειζ ήταν συντηρητικόζ, υπήρξε έπίσης εκείνοζ που διέδωσε πολλέζ νέεζ Ιδέεζ. Στόν τομέα τήζ άστρονομίαζ διαχώρισε τή θέση του από εκείνη των ύποστηρικτών του Πτολεμαίου και υιοθέτησε τό σύστημα του Κοπέρνικου. ‘Υπήρξε ό πρώτοζ έβραίοζ έπιστήμοναζ που χρησιμοποίησε τούζ πρόσφατα έπινοημένουσ λογαριθμικόζ πίνακεζ. Προτιμούσε τόν Πλάτωνα από τόν ‘Αριστοτελισμό, του όποίου ή πρωτοκαθεδρία ήταν άδιαφιλονίκητη στό Μεσαίωνα. Στήν Ιατρική και τίς φυσικέζ έπιστήμεζ, ό Δαλμέδεγο τόνισε τή σημασία τήζ έμπειρικήζ

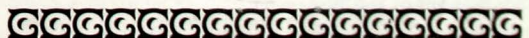
άντιμετώπισεωζ. Κατέκρινε τίς ανθυγιεινέζ συνθήκεζ που έπικρατούσαν στά γκέττο και τήν έλλειψη όργανώσεωζ και τάξεωζ. Προσπάθησε νά έξυψώσει τό λαό μέ τή διδασκαλία των τεχνών και των επαγγελμάτων. Γιά τήν έπίδοσή του στό πολυδιάστατα πνευματικά ένδιαφέροντά του σπούδασε λατινικά, ελληνικά, Ισπανικά και Ιταλικά. Είχε σκοπό νά μάθει και άραβικά, τελικά όμως παραιτήθηκε διότι, όπως χαρακτηριστικά παρατήρησε: «Πάν ό τι ώραίο στά άραβικά, εκτόζ όλίγων εξαιρέσειων, παρελήφθη από τά ελληνικά κείμενα».

‘Η Βίλνα, όμως, δέν υπήρξε ό τελικόζ σταθμόζ του όδοιπορικού του. ‘Από εκεί πηγαίνει στό ‘Αμβούργο και λίγο άργότερα κατευθύνεται στό ‘Αμστερνταμ, συνεχίζονταζ ταυτόχρονα και τό συγγραφικό του έργο, πού εκτόζ από τήν Καμπαλά αναφέρεται στήν αριθμητική, γεωμετρία, άστρονομία, γεωγραφία, λογική, ήθική και μεταφυσική. Τό Ιατρικό έργο του «Refu’ot Te’ alah», περιέχει τήν έβραϊκή μετάφραση πολλών όρων του ‘Ιπποκράτη.

Περί τά τέλη του βίου του ό Δαλμέδεγο εγκαταστάθηκε στή Φραγκφούρτη όπου διορίστηκε κοινοτικόζ Ιατρός. Τελευταίοζ του σταθμόζ ήταν ή Πράγα· γι’ αύτή τήν περίοδο τήζ ζωής του πολύ λίγα γνωρίζουμε.

‘Επί του τάφου του, στό παλιό νεκροταφείο τήζ Πράγαζ, είναι γραμμένα τά εξή:

« Τήρησε ό, τι κήρυξε — υπήρξε πρόζ όλουσ δίκαιοζ —
ό περίφημοζ ραββίνοζ, έπιστήμοναζ, θείοζ φιλόσοφοζ,
και ό κρτίστοζ μεταξύ των Ιατρών».

Ραββίνος και ιστορικός της Κρήτης

Ο Ήλιος Καψάλης (Elijah Capsali), περί τὰ 1483 – 1555, ραββίνος και ιστορικός από τὸ Ἡράκλειο Κρήτης. Ο πατέρας του Ἐλκανά Καψάλης, ἐπίσης ραββίνος στὸ Ἡράκλειο, ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ «Ἐπιτρόπου» (πολιτικός ἡγέτης τοῦ κρητικὸ ἐβραϊσμοῦ) διηύθυνε τὴς προσπάθειες βοήθειας ὑπὲρ τῶν ἐξ Ἰσπανίας προσφύγων τοῦ 1492 – 93. Στὰ 1508 ὁ Ήλιος Καψάλης πῆγε στὴν Πάδοβα, τότε μεγάλο κέντρο ταλμουδικῶν μελετῶν, γιὰ νὰ φοιτήσει στὴ Γεσιβὰ (Ταλμουδικὴ Ἀκαδημία) τοῦ Judah Minz. Λίγο ἀργότερα ὁ Minz ἀπέθανε καὶ ὁ Καψάλης συνέχισε τὴς σπουδές του ὑπὸ τὸν Meir Katzenellenbogen. Οἱ σπουδές διακοπήθηκαν κατὰ τὴν κατάληψη τῆς Πάδοβας ἀπὸ τὰ γερμανικά στρατεύματα, τὸ 1509. Τὸ 1515 ὁ Καψάλης ἐπέστρεψε στὴν Κρήτη, ὅπου ἀπὸ τὸ 1518 ἦταν ραββίνος τοῦ Ἡρακλείου. Τὸ 1523, κατὰ τὸ ξέσπασμα ἐνὸς λοιμοῦ, διορίσθηκε ἐπίτροπος τῆς ἐβραϊκῆς Κοινότητος καὶ ὑπηρετήσε ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση ἐπὶ τέσσερα χρόνια. Στὰ 1538, ὅταν οἱ ἐβραῖοι ἀπειλήθηκαν μὲ σφαγὴ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ, ἀνέλαβε τὴν πρωτοβουλία μεσολαβήσεως πρὸς τὴς βενετικές ἀρχές· ὅταν δὲ τελικὰ διασώθηκαν, καθιέρωσε ἕνα εἰδικὸ Πουρίμ, πού γιορταζόταν στίς 18 τοῦ Ταμούζ.

Ο Καψάλης βρισκόταν σὲ ἐπαφὴ μὲ ὀρισμένους ἐπιφανεῖς συγχρόνους του, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Jacob Berab καὶ ὁ Joseph Caro, (συγγραφέας τοῦ περίφημου ἰουδαϊκοῦ Κώδικα «Σουλχάν Ἀρουχ»). Ο ἴδιος ὑπῆρξε ὁ συντάκτης ὀρισμένων ἀπὸ τὴς περίφημες Takkanot (Κανόνες) τῆς Κοινότητος τοῦ Ἡρακλείου. Γενικά, ὁ Καψάλης παρουσιάζεται μελετημένος καὶ δραστήριος, ἀλλὰ κάπως φιλόνομος καὶ μὴ ἀνεκτικὸς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του.

Τὸ ἔργο του «Seder Eliyahu Zuta», πού ἔγραψε κατὰ τὸ λοιμὸ τοῦ 1523, ἀποτελεῖ μίαν ἀνασκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῶν ἡμερῶν του, μὲ μίαν ἰδιαίτερη ἐμφαση στοὺς ἐβραίους. Περιλαμβάνει, ἐπίσης, μίαν ἀνασκόπηση τῆς ἱστορίας καὶ τῶν δεινῶν τῶν ἐβραίων τῆς Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλίας κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ διωγμοῦ τους, γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ὁποίων τὸ σύγγραμμα αὐτὸ ἀποτελεῖ πρωταρχικὴ πηγή. Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου ὑπάρχει ἕνα ἀρθρο, ὑπὸ μορφὴ παραρτήματος, στὸ ὁποῖο ὁ συγγραφέας διαλογίζεται καὶ ἀποδεικνύει μὲ ἱστορικά παραδείγματα, τὸν τελικὸ θρίαμβο τοῦ δικαίου. Σὲ αὐτὸ τὸ ἔργο ὁ Καψάλης ἐπιδεικνύει τὴς εὐρύτατες γνώσεις του, ἕνα πηγαῖο ἱστορικὸ ἐνστικτο καὶ μίαν δύναμη περιγραφικότητος, κάτι τὸ μοναδικὸ μεταξύ τῶν ἐβραίων ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς του. Ὅρισμένα ἀποσπάσματα τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ ἔργου ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸ M. Lattes, ὑπὸ τὸν τίτλο: «Likkutin Shonim mi - Sefer de - Vei Eliyahu», (1869). Τὸ πρῶτο, ἄλλα λιγώτερο γνωστὸ, ἔργο τοῦ Καψάλης τιτλοφορεῖται: «Dirrei ha - Yamim le - Malkhut Venezia» (1517), τὸ ὁποῖο ἔγραψε μετὰ τὴν ἐπάνοδό του ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ στὸ ὁποῖο περιγράφει τὴ θέση τῶν ἐβραίων ὄχι μόνο στὴ Βενετία, ἀλλὰ σ' ὅλες τὴς βενετικές κτήσεις της. Γραμμένο σὲ πολὺ ωραία γλῶσσα, τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀποτελεῖ πρωταρχικὴ πηγὴ πληροφόριων γιὰ τὴν κοινωνικὴ, πολιτιστικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία τοῦ ἰταλικοῦ ἐβραϊσμοῦ, στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα. Ο Καψάλης ὑπῆρξε ἐπίσης καὶ σπουδαῖος συλλέκτης βιβλίων. Πολλὰ χειρόγραφα, πού παλιότερα τοῦ ἀνῆκαν, ἀποτελοῦν σήμερα μέρος τῆς συλλογῆς de Rossi στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ.

Ὁ μελετητὴς τῆς σχέσεως φιλοσοφίας καὶ θρησκείας

Ο Ήλιος μπέν Μωῦσῃ Δαλμέδεγο (Elijah ben Moses Delmedigo), περί τὰ 1460 – 1497, ὑπῆρξε σπουδαῖος φιλόσοφος καὶ ταλμουδιστής. Γεννημένος στὸ Ἡράκλειο, Κρήτης, ὁ Δαλμέδεγο εἶναι ἐπίσης γνωστὸς καὶ ὡς Elijah Cretensis (Ἡλίας ὁ ἐκ Κρήτης).

Πολὺ νέος μετανάστευσε στὴν Ἰταλία, ὅπου ἔλαβε μίαν παραδοσιακὴ ἐβραϊκὴ ἐκπαίδευση καὶ σπούδασε κλασσικὴ ἰσλαμικὴ καὶ ἰουδαϊκὴ φιλοσοφία, ἰδιαίτερα δὲ τὰ ἔργα τοῦ Μαιμόνιδη καὶ Averroes. Ἐπιπλέον μελέτησε καὶ κλασσικὴ λογοτεχνία. Οἱ ἰουδαϊκές γνώσεις του ἀναγνωρίσθηκαν ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ κάποια ἀλληλογραφία μὲ τὸν Joseph Colon, ὁ ὁποῖος ἀπευθύνεται στὸν Δαλμέδεγο μὲ ὅρους βαθειᾶς ἐκτιμήσεως. Γιὰ ἕνα διάστημα ὁ Δαλμέδεγο χρημάτισε διευθυντὴς τῆς γεσιβὰ στὴν Πάδοβα. Ἐδωσε δὲ δημόσιες διαλέξεις περὶ φιλοσοφίας στὴν Πάδοβα καὶ, πιθανόν, καὶ σὲ ἄλλες ἰταλικές πόλεις. Ο Rico della Mirandola ὑπῆρξε μεταξύ τῶν χριστιανῶν μαθητῶν καὶ θαυμαστῶν τοῦ Δαλμέδεγο.

Ἐξαιτίας τῆς φήμης του ὡς φιλοσόφου, ὁ Δαλμέδεγο ἐκλήχθηκε ἀπὸ τὴς βενετικές ἀρχές νὰ παίξει τὸ ρόλο τοῦ μεσολαβητοῦ σὲ μίαν φιλοσοφικὴ διαμάχη μεταξύ δύο Ἰταλῶν ἐπιστημόνων. Ἡ ἀπόφασί του ὑπὲρ τοῦ ἐνός, ξεσήκωσε ἐναντίον του τὴν ἀντίθετη πτέρυγα. Ἐπιπλέον, μίαν διαμάχη του μὲ τὸ ραββίνου τῆς Πάδοβας Judah Minz, ἀνάγκασε, στὰ 1494, τὸν Δαλμέδεγο νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὴ γενέτειρά του, ὅπου ἔγινε θερμὰ δεκτὸς καὶ ἀπὸ τοὺς ἐβραίους καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς.

Στὴν Κρήτη, κατὰ τὸ 1496, ἀποτελείωσε τὸ κύριο σύγγραμμά του «Behinat ha-Dat» («Ἐξέτασις τῆς θρησκείας»), τὸ ὁποῖο ἔγραψε κατόπιν αἰτήματος ἐνός ἀπὸ τοὺς μαθητές του, τοῦ Σαούλ Ακοέν Ασκεναζί. Τρία χρόνια μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Κρήτη ἀπέθανε.

Τὸ κύριο θέμα τοῦ ἔργου τοῦ Δαλμέδεγο «Behinat ha-Dat» (πρωτοεκδόθηκε στὰ 1629 καὶ ἐπανεκδόθηκε τὸ 1833), εἶναι ἡ σχέση μεταξύ θρησκείας καὶ φιλοσοφίας. Βασιζόμενος σὲ ἕνα κείμενο τοῦ Averroes, ὁ Δαλμέδεγο ὑποστηρίζει ὅτι ἡ μελέτη τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἐπιτρεπτή, τονίζοντας περαιτέρω ὅτι σὲ περιπτώσεις συγκρούσεως μεταξύ θρησκευτικῆς πίστewς καὶ φιλοσοφικοῦ ὀρθολογισμοῦ, ὁ φιλόσοφος μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύσει τὴς θρησκευτικές δοξασίες κατὰ τρόπον πού νὰ συμφωνοῦν μὲ τὴ φιλοσοφικὴ ἀλήθεια. Τοῦτο, ὅμως, δέν ἰσχύει γιὰ τὴς βασικές ἀρχές τῆς πίστewς. Κάθε ἄνθρωπος, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ φιλοσόφου, ὑποχρεοῦται νὰ πιστεύει στὰ βασικά δόγματα τῆς θρησκείας, ἀκόμη κι ὅταν αὐτὰ φαίνεται ὅτι ἀντιφάσκουν πρὸς τὴ φιλοσοφικὴ ἀλήθεια.

Στὸ ἴδιο ἔργο, ὁ Δαλμέδεγο παρέχει μίαν περιγραφὴ τῆς ραββινικῆς λογοτεχνίας καὶ ἐπιτίθεται κατὰ τῆς «Καμπάλα», καθὼς καὶ πρὸς τοὺς ἀκραίους ἀλληγοριστές μεταξύ τῶν ἰουδαίων φιλοσόφων. Ἐνα τμήμα τοῦ βιβλίου τοῦ ἀναφέρεται στοὺς λόγους πού ὑπαγορεύουν τὴς ἐντολές τῆς Τορά, «ta'amei ha-mitzvot». Γενικά, ἡ σπουδαιότητα τῆς συμβολῆς τοῦ Δαλμέδεγο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος πού κατέστησε γνωστὰ καὶ διέδωσε στὸν ἰταλικὸ πνευματικὸ κόσμον τῆς Ἀναγεννήσεως τὰ διδάγματα τῶν ἔργων τοῦ Averroes.

Ἡ οἰκογένεια Μινέρβο ἀπὸ τὴν Κρήτη — ἀρχές 20οῦ αἰῶνος.

ΜΙΧΑΕΛ ΜΠΕΝ ΣΑΜΠΕΤΑΪ ΑΚΟΕΝ ΜΠΑΛΜΠΟ:

Ὁ ποιητής καί νομοθέτης ραββῖνος

Ὁ Μιχαέλ μπέν Σαμπετάι Ακοέν Μπάλμπο (Michael ben Shabbetai Cohen Balbo), 1411 - 1484, ὑπῆρξε ραββῖνος καί ποιητής στοῦ Ἡράκλειο Κρήτης. Παρόλον ὅτι τό Ἡράκλειο ὑπῆρξε ἡ μόνιμη κατοικία του, συναντᾶται καί στά κοντινά Χανιά, ὅπου ἐκήρυξε ἐπανειλημμένα. Τρία ἀπό τά κηρύγματά του τῶν Χανίων, τοῦ 1471, 1475 καί 1477) διασώζονται σέ χειρόγραφα στοῦ Βατικανό (Ms. 305). Ὁ Μωϋσῆς Καψάλης σέ μία «gesponsum» (ἐρωταπόκριση) τοῦ 1458, τόν ἀναφέρει σάν ἓνα τῶν κοινοτικῶν ἡγετῶν. Ἡ ὑπογραφή τοῦ Μπάλμπο συναντᾶται σέ πολλές ἀπό τίς Takkanot (Κανόνες) πού θεσπίσθηκαν στοῦ Ἡράκλειο μεταξύ τῶν ἐτῶν 1468 καί 1479.

Ἐγραψε ποιήματα κι ἐπιστολές πρὸς πολλοὺς συγχρόνους του ἐπιστήμονες, ἓνα δέ ποιήμα του ἀναφέρεται στὴν κατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τό 1453. Ὁ Μπάλμπο συμμετεῖχε σέ πολλές διαλογικὲς διαμάχες. Σέ ἓνα ἔργο του ἐπικρίνει δριμύτατα τόν Μωϋσῆ Ἀσκεναζί, γνωστόν, ἐπίσης, μὲ τό παράξενο ὄνομα Esrim ve-Arba («Εἴκοσι Τέσσερα»), διότι ἀπέρριψε τὴ θεωρία τῆς μετεμψυχώσεως. Ἐγραψε, ἐπίσης, πραγμα-

τεῖες περὶ τῆς ἐξαγορᾶς ὁμήρων καί περὶ agunot (γυναῖκες πού ἀδυνατοῦν, σύμφωνα μὲ τὸν ἰουδαϊκὸ νόμο, νά ξαναπαντρευτοῦν λόγω ἀνυπαρξίας τοῦ γκέτ - διαζυγίου, εἴτε ἐξαιτίας τῆς διαφυγῆς τοῦ συζύγου εἴτε ἀπὸ ἀδυναμία πιστοποίησεως τοῦ θανάτου του). Τά ἔργα αὐτά ἀποτελοῦν πολύτιμο ὑλικό γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς του. Σ' ἓνα ἀπὸ τά χειρόγραφα του ἀναφέρεται στοῦ θάνατο τοῦ γιου του Ἡσαΐα καί τοῦ ἐγγονοῦ του Μιχαέλ, τό 1484.

ΗΛΙΑΣ ΜΠΕΝ ΕΛΙΕΞΕΡ ΦΙΛΟΣΩΦ:

Συνεχιστής τῆς ἀριστοτέλειας θεωρίας περὶ λογικῆς

Ὁ Ηλίας μπέν Ελιέξερ Φιλοσώφ (Elijah ben Eliezer Philosopher) ὑπῆρξε σπουδαῖος ἐπιστήμονας καί ποιητής ἀκμάσας στὴν Κρήτη κατὰ τὸν 15 αἰῶνα. Ὁ Ηλίας μπέν Ελιέξερ ἔγραψε ἓνα βιβλίο περὶ λογικῆς, «Sefer Higgayon al Derekh She' elot u-Teshuvot» (χειρόγραφο ὑπάρχουν στοῦ Λέιντεν, τό Παρίσι καί τὴν Πάρμα), τό ὁποῖο βασίζεται ἐπὶ τῆς λογικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐγραψε ἓνα σχόλιο ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ «Ὁδηγοῦ» τοῦ Μαΐμονιδη, περὶ τοῦ ὁράματος τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ, «Perush Pirkei ha-Merkavah», (χειρόγραφο, Παρίσι). Ἐπιπλέον, ὁ Ηλίας μπέν Ελιέξερ ὑπῆρξε ὁ συγγραφέας πολλῶν ποιημάτων στὴν ἑβραϊκὴ καί ἀραμαϊκὴ γλῶσσα, καθὼς καί προσευχῶν.

Η ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ «ΕΒΡΑΙΟΣ» ΚΑΙ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ»

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριάντα χρόνων, παρατηρείται μία σημαντική διαφοροποίηση στην εκτίμηση του περιεχομένου των όρων Φαρισαίος και Ραββίνος εκ μέρους των χριστιανών επιστημόνων. Αυτή δέ η διαφοροποίηση είναι προς το καλύτερο. Ἡ ἐπίθεση κατά των Γραφῶν καὶ τῶν Φαρισαίων στὰ Συνοπτικά Εὐαγγέλια δὲν λαμβάνεται πλέον ὑπὸ τὴν κυριολεκτικὴ σημασία της. Γίνεται πιά ἀποδεκτὸ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 28 κ.π., ὑπῆρχαν ἀναφιβόλως, πολλὰ «μαῦρα πρόβατα» μεταξύ τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Ραββίνων· ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης ἀποδεκτὸ ὅτι ὑπῆρχαν καὶ πολλὰ «ἀσπρα», καθὼς καὶ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς σύμφυρτων — σταχτιά πρόβατα, οὔτε ἀπόλυτα ἄσπρα, ἀλλὰ καὶ οὔτε τελείως μαῦρα. Μία παρόμοια θεωρήσιμη αὐτῶν τῶν ἀρχαίων ἀνδρῶν, εἶμαι βέβαιος, εἶναι πλησιέστερα πρὸς τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα καὶ τὴν ἀλήθεια.

Αὐτὴ ἡ πρόοδος τῆς ἀμεροληψίας καὶ τῆς προσηλωσεως στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα εἶναι ἀκόμη πιοῦ ἀξιολογώμενη διότι, γιὰ τοὺς χριστιανούς ἐπιστήμονες, εἶναι ἀβιήτιον ἀδύνατον νὰ δεχθῶν καὶ νὰ ποῦν: «ὑπῆρχαν ἀτέλειες καὶ στὶς δύο πλευρές». Διότι, γι' αὐτοὺς, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν Ἰησοῦ, δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν ἀτέλειες. Αὐτὸς ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ ἐξίρεση τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα γενικοῦ κανόνα.

Αὐτὴ ἡ πρόοδος ἀναγνωρίζεται εὐπρόσδεκτα ἀπὸ τοὺς ἑβραίους καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ἑβραίους πού ἐκτιμοῦν ἀμφότερους, καὶ τὸν Ἰησοῦ καὶ τὸν Χιλλέλ, καὶ τὸν Παῦλο καὶ τὸν Ραββὶ Γιοχανάν μπέν Ζακκάι.¹

Ὅσον ἀφορᾷ, ὅμως, τὴ χρησιμοποίησιν τῶν λέξεων ἑβραῖος καὶ χριστιανός ὑπάρχει ἀκόμη χώρος γιὰ βελτίωσιν. Θὰ μπορούσα ἐκ προοιμίου νὰ πῶ ὅτι, ἐνῶ οἱ ἑβραϊκές ἐκτιμήσεις γιὰ τὸν Ἰησοῦ καὶ τὸν Παῦλο, συχνά, ἦσαν ἀνεπαρκεῖς, (τὰ λάθη δὲν βαρύνουν ἐξ ὀλοκλήρου τὴν μία μόνον πλευρά), ἀναφορικά μὲ τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν τῶν δύο ἐπιθέτων, οἱ ἑβραῖοι ἀμαρτάνουν λιγώτερο ἀπὸ τοὺς χριστιανούς. Καί τοῦτο διότι οἱ ἑβραῖοι δὲν συνηθίζουν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ ἐπίθετο «ἑβραῖος» σάν δηλωτικὸ τοῦ «ἠθικά καὶ θρησκευτικὰ τέλειου» ἀνθρώπου². Τουναντίον, οἱ χριστιανοὶ εἶναι περισσότερο ἐπιρρεπεῖς στὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἐπιθέτου χριστιανός μὲ τὴν παραπάνω ἔννοια. Μία δὲ παρόμοια χρησιμοποίησιν τῶν δύο αὐτῶν λέξεων οὐδόλως θὰ πείραζε, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ ἀνθρώπινη τάσις πού ἀγαπᾷ τοὺς διαξιφισμούς καὶ τίς ἀντιπαραθετικές συγκρίσεις.

Ἡ πρωταρχικὴ σημασία τῶν δύο αὐτῶν ἐπιθέτων εἶναι τελείως οὐδέτερη. Ὅταν ὁμιλῶν περὶ τῆς ἑβραϊκῆς θρησκείας ἢ περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, δὲν ἀπαγγέλλω καμιά ἐτυμολογία, ἀναφορικά μὲ τὸ καλὸ ἢ κακὸ περιεχόμενό τους, ὅπως καὶ ὅταν ὁμιλῶ περὶ τῆς βουδιστικῆς ἢ τῆς μαμαθανικῆς θρησκείας.

Σταδιακά, ὅμως, οἱ χριστιανοὶ ἄρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ ἐπίθετο (ὅπως καὶ τὸ οὐσιαστικὸ) χριστιανός μὲ μία εἰδικὴ σημασία. Τὸ ἔγκυρο Oxford Dictionary δηλώνει ὅτι, «χριστιανός» σημαίνει «τὸν ἐπιδεικνύοντα ἥθος καὶ συμπεριφορά συνεπῆ πρὸς τὴν διδασχὴ τοῦ Χριστοῦ· τὸν χαρακτηριζόμενο ἀπὸ εἰλικρινὴ εὐσέβεια· τὸν ἀκολουθοῦντα

τὶς ἐντολές καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ». Παρομοίως τὸ οὐσιαστικὸν χρησιμοποιεῖται ὡς δηλωτικὸ «ἐκείνου πού ἀκολουθεῖ τὸ πνεῦμα, τίς ἐντολές καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ· ὁ πιστεύων εἰς τὸν Χριστόν, ὁ χαρακτηριζόμενος ἀπὸ εἰλικρινὴ εὐσέβεια»³.

Ἀλλὰ ἐάν, πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τὴν πρόδηλη οὐδέτερη σημασία του, «χριστιανός» σημαίνει καὶ τὸ πολὺ ἐξοχο καὶ ὠρимо, τότε τί θὰ πρέπει νὰ σημαίνει «ἑβραῖος»; Ἀσφαλῶς καὶ τὸ δύστυχο, ἀνώριμο ἢ ἀκόμη καὶ κακὸ, ἀφοῦ τὰ δύο ἐπίθετα τείνουν, σχεδόν πάντοτε, νὰ χρησιμοποιοῦνται σάν ἀντίθετα. Ἐνας συνήθης παρόμοιος παραλληλισμὸς εἶναι αὐτὸς πού γίνεται μεταξύ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῆς Καινῆς. Διότι, ἀντὶ τῆς μεθόδου ἐκείνης πού πιστεύω ὅτι εἶναι ἡ ὀρθὴ καὶ πού ἀποτελεῖ τὴν ἐπιστημονικὴ ἱστορικὴ ἐξέταση τῶν δύο αὐτῶν συλλογῶν — ὅτι ἡ κάθε μία ἔχει τὰ δικά της ἐξοχα διδάγματα καὶ ἡ κάθε μία τὶς δικές της ἀτέλειες — ἀκολουθεῖται ἡ συνήθης μέθοδος τῶν ἐπιπολαίων συγκρίσεων καὶ ἀντιπαράθεσεων. Ἡ Π.Δ. εἶναι ἡ προπαρασκευῇ, ἡ Κ.Δ. ἡ ἐκπλήρωσις. Στὴν πρώτη ὑπάρχει ἡ ἀνωριμότητα, στὴ δεύτερη ἡ τελειότητα. Ἡ ὅτι ἡ ἀρετὴ τῆς πρώτης εἶναι ἡ δικαιοσύνη, τῆς δευτέρας ἡ ἀγάπη· στή μία βλέπουμε τὴν ἐκδίκηση, στὴ δεύτερη τὴ συγγνώμη· στή μία, τὸ στενὸ φατριασμό, στὴν ἄλλη τὴν πρὸς πάντες φιλανθρωπία. Ὁ Θεὸς τῆς μῆς εἶναι, γενικά, ἓνας ἄριος καὶ σκληρὸς Θεός· ὁ Θεὸς τῆς ἄλλης εἶναι, πάντοτε, Θεὸς ἐλέους, συγγνώμης καὶ ἀγάπης. Ἡ τελευταία σύγκρισις εἶναι, ἴσως, ἡ πλέον παράδοξη, ἂν κανεὶς θυμηθεῖ τὰ ἄπειρα ἐδάφια γιὰ τὴ φιλανθρωπία καὶ τὴ συγγνώμην τῆς Π.Δ., καὶ τῆς ὅχι ἀσυνήθους καταγγελίας καὶ κατάρεις τῆς Καινῆς. (Ἀπὸ μία ἀποψη εἶναι μᾶλλον εὐχάριστο τὸ ὅτι στὴν Π.Δ. ὁ Σεὸλ δὲν ἀναπτύχθηκε σέ «Ἀδὴ»).

Δὲν ἀποτελεῖ τὴν πρόθεσίν μου νὰ ἀπαρνηθῶ τὸ ὅτι στὴν Π.Δ. ὑπάρχουν κείμενα — πού ὁμιλοῦν περὶ τοῦ Θεοῦ ἢ πού λέγεται ὅτι εἰπώθησαν ἀπὸ τὸν Θεό — τὰ ὁποῖα ἐκφράζουν σκληρότητα, φατριασμό, ἐκδικητικότητα καὶ ἀνωριμότητα. Ἀλλὰ εἶναι ἀνακριβές ὅσο καὶ ὕβριστικὸ νὰ διακρίνουμε αὐτὰ τὰ κείμενα σάν χαρακτηριστικὰ ἑβραϊκά. Αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς, συνήθως, συμβαίνει. Διότι, ἀφοῦ τὸ ἑβραῖος ἔχει καταστῆ τὸ συγκεκριτικὸ ἀντίθετο τοῦ χριστιανός, καὶ ἐφόσον χριστιανός μπορεῖ νὰ ὑποδηλώνει μόνον τὴν τελειότητα, ὅσο περισσότερο στενοκέφαλο, ἐκδικητικὸ καὶ φατριαστικὸ εἶναι ἓνα κείμενο τῆς Π.Δ., τόσο περισσότερο ἑβραϊκὸ θεωρεῖται. Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρίσμα τὸ μὲν βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ παρουσιάζεται σάν τὸ πλέον ἑβραϊκὸ βιβλίον τῆς Π.Δ.⁴, τὸ δὲ τοῦ Ἰωνᾶ, τὸ ὀλιγώτερο τοιοῦτο.

Δὲν εἶναι, ὅμως, ἡ ποιότητα τοῦ μετάλλου, παρὰ ἡ σκουριά του, ἐκεῖνο πού ἀποδίδει τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα καὶ τὴν οὐσία μῆς θρησκείας· Δὲν εἶναι μιά θρησκεία περισσότερο ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ ἑαυτοῦ της, ὅταν αὐτὴ παρουσιάζεται ὑπὸ τὴν καλύτερα ὄψιν της; Δικαιοῦμαι νὰ κρίνω τὴ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τίς φράσεις... «οὐαὶ εἰς ἐσᾶς μωροὶ καὶ τυφλοί», «οὐαὶ εἰς ἐσᾶς ὑποκριταί», «ἀναπληρώσατε καὶ σῆς τὸ μέτρον τῶν πατέρων σας, ὀφεί, γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς ἔχετε φύγει ἀπὸ τῆς καταδίκης τοῦ Ἀδου», «εἰς τὴν Τύρον καὶ Σιδῶνα ἐλαφρότερα θέλει εἶσθαι ἡ τιμωρία ἐν ἡμέρα κρίσεως παρὰ εἰς ἐσᾶς», «ὕπα-

γεται ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηγορούμενοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, το ἡτοίμασμένον διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ», ἢ θὰ ἐκτίμησιν μᾶλλον τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὰ: «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθρούς σας», «συγκεχωρημένοι εἶναι αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλάι, διότι ἠγάπησε πολὺ», «δὲν ἐξεύρετε ποῖον πνεύματος εἴσθε σεῖς, διότι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἤλθε νὰ ἀπολέσῃ ψυχὰς ἀνθρώπων, ἀλλὰ νὰ σώσῃ»; Παρόλες τίς μακροσκελεῖς ἐπεξηγήσεις αἰώνων ἢ μία ομάδα τῶν παραπάνω ἐκφράσεων ἀποτελοῦν ἀπλῶς τὴ σκουριά: οἱ ἄλλες εἶναι ἡ οὐσία καὶ τὸ πραγματικὸ μέταλλο.

Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰ τοῦ ἐπιθετο χριστιανὸς εἶναι προσδιοριστικὸ μᾶς ζωντανῆς θρησκείας μὲ τὰ ἑκατομμύρια τῶν πιστῶν τῆς. Χρησιμοποιεῖται, ὅμως, καὶ σὰν προσδιοριστικὸ τῆς τέλειθας θρησκείας. Ὁ Ἄδης καὶ ἡ αἰώνια τιμωρία, ἡ κακεντρέχεια καὶ τὸ μῖσος κατὰ τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν ἀπίστων — ἔχουν ὅλα ὑποχωρήσει στὸ περιθώριο. Χριστιανὸς σημαίνει γλυκύτητα καὶ λογικότητα, φιλανθρωπία, ἀγάπη. Ἐκεῖνον, ὅμως, οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς πού χρησιμοποιοῦν ἀκόμη τὴ λέξη ἑβραῖος ὑπὸ κάποια κακὴ ἔννοια, θυμοῦνται ὅραγε ὅτι καὶ ὁ Ἰουδαϊσμός ἀποτελεῖ, ὑπὸ αὐτὴν τοιαύτην τὴν ἀποψη, μὴ ἐξίσου ζωντανὴ θρησκεία; Πιστεύουν, μῆπως, ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός σήμερον εἶναι «ἑβραϊκός» μὲ τὴν κατώτερη σημασίαν τῆς λέξεως ἢ ὅτι μεσουράνησε μὲ τὸ συγγραφέα τοῦ βιβλίου τῆς Ἑσθῆρ; Ἄς υποθέσουμε γιὰ μίαν στιγμὴ πῶς ἡ Π.Δ., ὄντως ὀξίζει τίς αὐστηρὰς καταγγελίας πού τίς ἀπευθύνονται. Κατὰ πόσον, ὅμως, ὁ σημερινὸς Ἰουδαϊσμός ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴ σκουριά τῆς Π.Δ.; Κατὰ πόσον, πράγματι, ἐκτιμᾷ τὸ μέταλλο καὶ παραβλέπει ἢ ἀγνοεῖ τὴ σκουριά;

Θὰ πρέπει νὰ ἀποκαλέσω χριστιανικὴς τίς ὁμότητες τῶν Σταυροφόρων ἢ τὰ αὐτο - da fe καὶ τὰ βασανιστήρια τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως ἢ τὸ κάψιμο τῶν Ἀναβαπτιστῶν καὶ τῶν Καθολικῶν ἀπὸ τοὺς Διαμαρτυρούμενους; Εἶναι αὐτὲς χριστιανικὲς πράξεις; Ὅπωςδήποτε ὀχι.

Κάποιος προικισμένος ἑβραῖος συγγραφέας ἀποκάλεσε πρόσφατα τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ σὰν τὸ πλέον μὴ - ἑβραϊκὸ βιβλίον τῆς ἑβραϊκῆς Βίβλου. Πιστεύω ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη δικαίωση γι' αὐτὴν τὴν ἀσυνήθιστην δόλωση, ἀπὸ κάθε ἄλλη καταγγελία ὑπὸ τὴν ἀντιθετὴ ἔννοια. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἂς ἐφαρμοστοῦν τὰ ἴδια μέτρα συγκρίσεως, ἀναλύσεως καὶ μελέτης γιὰ ἀμφότερες τίς θρησκείας. Ἐάν χριστιανὸς σημαίνει μόνον ὅ,τι εἶναι καλὸ, καὶ κάθε τι κακὸ ἀγνοεῖται ἢ ξεχνιέται ἢ ἐπεξηγεῖται, ἂς ὠφεληθεῖ καὶ ὁ Ἰουδαϊσμός ἀπὸ τὸν ἴδιον τρόπο σκέψεως καὶ κατατάξεως. Διότι καὶ ἡ δευτέρα εἶναι, κατὰ τὸ ἴδιον ποσοστὸ μὲ τὴν πρώτην, μίαν ζωντανὴν θρησκείαν.

Ἡ χρησιμοποίησις συνεπῶς, τῆς λέξεως ἑβραῖος σὰν δηλωτικῆς τοῦ θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ ἀτελεῖ καὶ κακοῦ ἢ δὲ χρησιμοποίησις τῆς λέξεως χριστιανός μὲ τὴν σημασίαν τοῦ θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ τέλειου καὶ καλοῦ, ἀποδεικνύει ὅτι μετράμε δύο ζωντανὲς θρησκείας μὲ ἄνισα βάρη. Τί θὰ σκεπτόμασταν γιὰ ἕναν ἑβραῖον ὁ ὁποῖος, ἀσχολούμενος μὲ τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, μιλοῦσε γιὰ τὴν σκληρότητα, τοὺς διωγμούς καὶ τὴν ἑλλειψὶ ἀνεκτικότητος σὰν τὰ χαρακτηριστικὰ χριστιανικὰ γνωρίσματα; Κι ὅμως πόσα ἀμέτρητα παραδείγματα ἐνθέρμων χριστιανῶν θὰ μπορούσε νὰ ἀναφέρει, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν πέννα καὶ μὲ τὴν συμπεριφορὰ τοὺς ὑπῆρξαν σκληροὶ, καταδιωκτικοὶ ἢ ἐπέδειξαν ἑλλειψὶ ἀνοχῆς! «Στὰ βασανιστήρια καὶ τὰ αὐτο - da fe τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, στοὺς ποταμούς αἵματος, πού συνόδευσαν τὴν κατάληψιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, στίς φλόγες τοῦ Smithfield, στὴ δοξασία τῆς αἰωνίας καταδίκης στίς φλόγες τοῦ Ἄδης, στοὺς θανάτους τοῦ Bruno καὶ τοῦ Sernetus, ἀποκαλύπτεται, καταφανέστατα, ὁ πραγματικὸς χαρακτήρας τοῦ Χριστιανισμοῦ». Μία ἀπαίσια, πράγματι, καταδίκη.

Ἐξίσου ἀπαράδεκτα λέγονται καὶ περὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τὰ ὁποῖα, ὅμως, περνοῦν ἀπαράτηρητα. Θὰ ἀναφερθῶ σέ ἕνα πρόσφατο τυχαῖον παράδειγμα. Στὰ 1937 ἐκυκλοφόρησε μίαν ἐξοχὴν Εἰσαγωγὴν τῆς Π.Δ. ἀπὸ κάποιοι Μεθοδιστὰ, ὀνόματι Dr. W.L. Northridge. Στὶς σελίδες πού ἀναφέρονται στὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ ἔχουμε τὰ συνήθη περὶ τῆς ἑβραϊκῆς ἐκδικητικότητος. Συγκεκριμένα γράφει: «Τὸ σφοδρὸ μῖσος πού μᾶς ἀποκαλύπτεται στὸ βιβλίον, διαφαίνεται ἰδιαίτερα στὸ κεφ. 9:13 - 16, ὅπου διαβάζουμε τὸ αἶτημα γιὰ τὴν σφαγὴν τοῦ μὴ - ἑβραϊκοῦ πληθυσμοῦ. Ἐδῶ, ὅπως καὶ στὸ κεφ. 8:7 - 14, διακρίνουμε τὴν ἑβραϊκὴν ἐκδικητικότητα ὑπὸ τὴν χειρότερη μορφήν της». Τὸ βιβλίον, συνεχίζει, «ἐπιτελεῖ μίαν σπουδαίαν ἀποστολήν, ἀντιπαραθέτοντας τὰ ἀνάξια στοιχεῖα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ μὲ τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς ἀγάπης πρὸς ὅλους, ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς». Πόσο συχνά, πράγματι, ἔχει ἐπιδειχθεῖ τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς ἀγάπης γιὰ τοὺς ἐχθρούς; Ἐπιδεικνύεται στὸ κατὰ Ματθαῖον 23 ἢ 25:41, 46; Ἐπιδεικνύεται στὸ κατὰ Ἰωάννην 8:44 ἢ 17:9; Ἐπιδεικνύεται στὴν χριστιανικὴν στάσιν ἀπέναντι στοὺς αἰρετικούς καὶ τοὺς ἀπίστους τῆς ἐποχῆς τῆς μορφοποιήσεως τοῦ Πιστεύω τοῦ Ἀθανασίου ἢ κατὰ τοὺς μετέπειτα δεκαοκτὼ αἰῶνες ἀπὸ τῆς ποχῆς τοῦ θανάτου τοῦ Ἰδρυτοῦ του; Ὑπάρχουν πολλὰ κρυστάλλινα παράθυρα σέ ἀμφότερες τίς κατοικίας μας; Θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ μὴ πετᾶμε πέτρες ὁ ἕνας στὸ σπῖτι τοῦ ἄλλου.

Ἐάν «ἑβραϊκὴ ἐκδικητικότητα» σημαίνει τὴν ἐκδικητικότητα ἐκείνην πού οἱ ἑβραῖοι, ὅπως οἱ χριστιανοὶ ἢ οἱ μωσαεῖς, ἠτοίμασαν ἄλλο σῶμα ἀνθρώπων, ἐπέδειξαν ἢ δύνανται νὰ ἐπιδείξουν, τότε, δὲν θὰ μετράζω ἢ φράζω. Θὰ ἔγραφε, ὅμως, ὁ Dr. Northridge μὲ τὴν ἴδια εὐκολίαν καὶ περὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκδικητικότητος; Ἀμφιβάλλω. Μὲ τὴν φράσιν «ἑβραϊκὴ ἐκδικητικότητα» ἔννοεῖ, πιστεύω, τὴν ἐκδικητικότητα ἐκείνην πού εἶναι χαρακτηριστικὰ ἑβραϊκὴ, πού ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸ γνωρίσμα τῶν ἑβραίων καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἀλλὰ καὶ γιὰ μίαν ἀκόμη φράσιν εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ διαμαρτυρηθῶ: «Τὰ ἀνάξια στοιχεῖα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ». Ἀναμφιβόλως, τέτοια στοιχεῖα ὑπῆρξαν: δὲν ὑπῆρξαν, ὅμως, ἀνάξια στοιχεῖα στὸν Χριστιανισμό; Ἰσως νὰ ὀφείλεται στὴν ἑλλειψιν ἰσχύος ἢ στὴ συνεχὴ καταπίεσιν, ὑπὸ τὴν ὁποία ἔζησαν, ἀλλὰ ἀποτελεῖ καταφανὲς γεγονός ὅτι, ἐπὶ χίλια ὀχτακόσια καὶ πλέον χρόνια, ἡ πρὸς τοὺς ἐχθρούς σκληρότητα ἐπιδείχθηκε περισσότερο ἀπὸ τοὺς χριστιανούς παρὰ ἀπὸ τοὺς ἑβραίους.

Ἐκεῖνον πού τελικὰ μετράει εἶναι τὸ ἰδανικόν, ἡ θετικὴ διδασκαλία τοὺς γιὰ τὸν ἄνθρωπον. Οἱ χριστιανοὶ ἔχουν κάθε δικαίωμα νὰ ἀναφέρονται μὲ ὑπερηφάνειαν στὰ ἀποφθέγματα τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τὴν ἀγάπην τῶν ἐχθρῶν. Καὶ οἱ ἑβραῖοι, ὅμως, ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀναφέρονται μὲ ὑπερηφάνειαν στὰ ραββινικὰ ρητὰ ὅτι, ὅποιοι δὲν εἶναι φιλεὺςπλαχνος καὶ καλὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ ἀληθινὸ σπέρμα τοῦ Ἰσραὴλ ἢ ὅτι, ἐκεῖνος πού καθυβρίζεται καὶ δὲν καθυβρίζει, ἐκεῖνος πού ἀνταποδίδει καλὸ στὸ κακὸ εἶναι σὰν τὸν παντοδύναμον ἥλιον πού ἀνατέλλει. Οἱ λέξεις ἑβραῖος καὶ χριστιανός, ἐφόσον δὲν χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τὴν οὐδέτερην σημασίαν τους, πρέπει πάντοτε νὰ σημαίνουν αὐτὸ πού εἶναι καλόν, τρυφερό καὶ ἀγνόν. Μποροῦμε νὰ διανοηθῶμε τὸν Θεὸν σὰν ἐχθρὸν τῆς ἁμαρτίας, ποτέ, ὅμως, σὰν ἐχθρὸν τοῦ ἁμαρτωλοῦ.

[1] Σημ. «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»: Ἡ διαφοροποίησις τῶν ἀντιληψεων πού ἀναφέρει ἐδῶ ὁ συγγραφέας, ἀφορᾷ τὸν ἀγγλικόν, κυρίως, χώρο. Στὴν Ἑλλάδα, σαρὰντα καὶ πλέον χρόνια ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ C. G. Montefiore δὲν μπορούμε ἄ-

Η ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ «ΕΒΡΑΙΟΣ» ΚΑΙ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ»

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριάντα χρόνων, παρατηρείται μία σημαντική διαφοροποίηση στην εκτίμηση του περιεχομένου των όρων Φαρισαίος και Ραββίνος εκ μέρους των χριστιανών επιστημόνων. Αυτή δέ η διαφοροποίηση είναι προς το καλύτερο. Ἡ ἐπίθεση κατὰ τῶν Γραφῶν καὶ τῶν Φαρισαίων στὰ Συνοπτικά Εὐαγγέλια δὲν λαμβάνεται πλέον ὑπὸ τὴν κυριολεκτικὴ σημασία τῆς. Γίνεται πιά ἀποδεκτὸ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 28 κ.π., ὑπῆρχαν ἀναφιβόλως, πολλὰ «μαῦρα πρόβατα» μεταξύ τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Ραββίνων· ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης ἀποδεκτὸ ὅτι ὑπῆρχαν καὶ πολλὰ «ἀσπρα», καθὼς καὶ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς σύμφυρτων — σταχτιά πρόβατα, οὔτε ἀπόλυτα ἄσπρα, ἀλλὰ καὶ οὔτε τελείως μαύρα. Μιά παρόμοια θεώρηση αὐτῶν τῶν ἀρχαίων ἀνδρῶν, εἶμαι βέβαιος, εἶναι πλησιέστερα πρὸς τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα καὶ τὴν ἀλήθεια.

Αὐτὴ ἡ πρόοδος τῆς ἀμεροληψίας καὶ τῆς προσηλωσεως στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα εἶναι ἀκόμη πιὸ ἀξιολογώμενη διότι, γιὰ τοὺς χριστιανοὺς ἐπιστήμονες, εἶναι *ab initio* ἀδύνατο νὰ δεχθοῦν καὶ νὰ ποῦν: «ὑπῆρχαν ἀτέλειες καὶ στὶς δύο πλευρές». Διότι, γι' αὐτοὺς, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν Ἰησοῦ, δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν ἀτέλειες. Αὐτὸς ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ ἐξάρτηση τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα γενικοῦ κανόνα.

Αὐτὴ ἡ πρόοδος ἀναγνωρίζεται εὐπρόσδεκτα ἀπὸ τοὺς ἑβραίους καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ἑβραίους πού ἐκτιμοῦν ἀμφότερους, καὶ τὸν Ἰησοῦ καὶ τὸν Χιλλέλ, καὶ τὸν Παῦλο καὶ τὸν Ραββὶ Γιοχανάν μπέν Ζακκάι.¹

Ὅσον ἀφορᾷ, ὅμως, τὴ χρησιμοποίηση τῶν λέξεων ἑβραῖος καὶ χριστιανός ὑπάρχει ἀκόμη χώρος γιὰ βελτίωση. Θὰ μπορούσα ἐκ προοιμίου νὰ πῶ ὅτι, ἐνῶ οἱ ἑβραϊκές ἐκτιμήσεις γιὰ τὸν Ἰησοῦ καὶ τὸν Παῦλο, συχνά, ἦσαν ἀνεπαρκεῖς, (τὰ λάθη δὲν βαρύνουν ἐξ ὁλοκλήρου τὴν μία μόνο πλευρά), ἀναφορικά μὲ τὴν χρησιμοποίηση αὐτῶν τῶν δύο ἐπιθέτων, οἱ ἑβραῖοι ἁμαρτάνουν λιγώτερο ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς. Καὶ τοῦτο διότι οἱ ἑβραῖοι δὲν συνηθίζουν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ ἐπίθετο «ἑβραῖος» σάν δηλωτικὸ τοῦ «ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ τέλειου» ἀνθρώπου². Τουναντίον, οἱ χριστιανοὶ εἶναι περισσότερο ἐπιρρεπεῖς στὴν χρησιμοποίηση τοῦ ἐπιθέτου χριστιανός μὲ τὴν παραπάνω ἔννοια. Μία δὲ παρόμοια χρησιμοποίηση τῶν δύο αὐτῶν λέξεων οὐδόλως θὰ πείραζε, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ ἀνθρώπινη τάση πού ἀγαπᾷ τοὺς διαξιφισμούς καὶ τὶς ἀντιπαραθετικές συγκρίσεις.

Ἡ πρωταρχικὴ σημασία τῶν δύο αὐτῶν ἐπιθέτων εἶναι τελείως οὐδέτερη. Ὅταν ὁμιλῶν περὶ τῆς ἑβραϊκῆς θρησκείας ἢ περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, δὲν ἀπαγγέλλω καμιά ἐτυμολογία, ἀναφορικά μὲ τὸ καλὸ ἢ κακὸ περιεχόμενό τους, ὅπως καὶ ὅταν ὁμιλῶ περὶ τῆς βουδιστικῆς ἢ τῆς μαρμεθανικῆς θρησκείας.

Σταδιακά, ὅμως, οἱ χριστιανοὶ ἄρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ ἐπίθετο (ὅπως καὶ τὸ οὐσιαστικὸ) χριστιανός μὲ μία εἰδικὴ σημασία. Τὸ ἔγκυρο Oxford Dictionary δηλώνει ὅτι, «χριστιανός» σημαίνει «τὸν ἐπιδεικνύοντα ἡθος καὶ συμπεριφορὰ συνεπῆ πρὸς τὴ διδασχὴ τοῦ Χριστοῦ· τὸν χαρακτηριζόμενο ἀπὸ εἰλικρινὴ εὐσέβεια· τὸν ἀκολουθοῦντα

τὶς ἐντολές καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ». Παρομοίως τὸ οὐσιαστικὸν χρησιμοποιοῖται ὡς δηλωτικὸ «ἐκείνου πού ἀκολουθεῖ τὸ πνεῦμα, τὶς ἐντολές καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ· ὁ πιστεύων εἰς τὸν Χριστόν, ὁ χαρακτηριζόμενος ἀπὸ εἰλικρινὴ εὐσέβεια»³.

Ἀλλὰ ἐάν, πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τὴν πρόδηλη οὐδέτερη σημασία του, «χριστιανός» σημαίνει καὶ τὸ πολὺ ἐξοχο καὶ ὠρимо, τότε τί θὰ πρέπει νὰ σημαίνει «ἑβραῖος»; Ἀσφαλῶς καὶ τὸ δύστυχο, ἀνώριμο ἢ ἀκόμη καὶ κακὸ, ἀφοῦ τὰ δύο ἐπίθετα τείνουν, σχεδόν πάντοτε, νὰ χρησιμοποιοῦνται σάν ἀντίθετα. Ἐνας συνήθης παρόμοιος παραλληλισμὸς εἶναι αὐτὸς πού γίνεται μεταξύ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῆς Καινῆς. Διότι, ἀντὶ τῆς μεθόδου ἐκείνης πού πιστεύω ὅτι εἶναι ἡ ὀρθὴ καὶ πού ἀποτελεῖ τὴν ἐπιστημονικὴ ἱστορικὴ ἐξέταση τῶν δύο αὐτῶν συλλογῶν — ὅτι ἡ κάθε μία ἔχει τὰ δικά της ἐξοχα διδάγματα καὶ ἡ κάθε μία τὶς δικές της ἀτέλειες — ἀκολουθεῖται ἡ συνήθης μέθοδος τῶν ἐπιπολαίων συγκρίσεων καὶ ἀντιπαραθέσεων. Ἡ Π.Δ. εἶναι ἡ προπαρασκευή, ἡ Κ.Δ. ἡ ἐκπλήρωση. Στὴν πρώτη ὑπάρχει ἡ ἀνωριμότητα, στὴ δεύτερη ἡ τελειότητα. Ἡ ὅτι ἡ ἀρετὴ τῆς πρώτης εἶναι ἡ δικαιοσύνη, τῆς δευτέρας ἡ ἀγάπη· στή μία βλέπουμε τὴν ἐκδίκηση, στὴ δεύτερη τὴ συγγνώμη· στή μία, τὸ στενὸ φατριασμὸ, στὴν ἄλλη τὴν πρὸς πάντες φιλανθρωπία. Ὁ Θεὸς τῆς μῆς εἶναι, γενικὰ, ἓνας ἄριος καὶ σκληρὸς Θεός· ὁ Θεὸς τῆς ἄλλης εἶναι, πάντοτε, Θεὸς ἐλέους, συγγνώμης καὶ ἀγάπης. Ἡ τελευταία σύγκριση εἶναι, ἴσως, ἡ πλέον παράδοξη, ἂν κανεὶς θυμηθεῖ τὰ ἄπειρα ἑδάφια γιὰ τὴ φιλανθρωπία καὶ τὴ συγγνώμη τῆς Π.Δ., καὶ τῆς ὅχι ἀσυνήθους καταγγελίας καὶ κατάρεις τῆς Καινῆς. (Ἀπὸ μία ἀποψη εἶναι μᾶλλον εὐχάριστο τὸ ὅτι στὴν Π.Δ. ὁ Σεὸλ δὲν ἀναπτύχθηκε σέ «Ἀδὴν».)

Δὲν ἀποτελεῖ τὴν πρόθεσή μου νὰ ἀπαρνηθῶ τὸ ὅτι στὴν Π.Δ. ὑπάρχουν κείμενα — πού ὁμιλοῦν περὶ τοῦ Θεοῦ ἢ πού λέγεται ὅτι εἰπώθηκαν ἀπὸ τὸν Θεό — τὰ ὁποῖα ἐκφράζουν σκληρότητα, φατριασμὸ, ἐκδικητικότητα καὶ ἀνωριμότητα. Ἀλλὰ εἶναι ἀνακριβὲς ὅσο καὶ ὕβριστικὸ νὰ διακρίνουμε αὐτὰ τὰ κείμενα σάν χαρακτηριστικὰ ἑβραϊκά. Αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς, συνήθως, συμβαίνει. Διότι, ἀφοῦ τὸ ἑβραῖος ἔχει καταστῆ τὸ συγκριτικὸ ἀντίθετο τοῦ χριστιανός, καὶ ἐφόσον χριστιανός μπορεῖ νὰ ὑποδηλώνει μόνο τὴν τελειότητα, ὅσο περισσότερο στενοκέφαλο, ἐκδικητικὸ καὶ φατριαστικὸ εἶναι ἓνα κείμενο τῆς Π.Δ., τόσο περισσότερο ἑβραϊκὸ θεωρεῖται. Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρίσμα τὸ μὲν βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ παρουσιάζεται σάν τὸ πλέον ἑβραϊκὸ βιβλίον τῆς Π.Δ.⁴, τὸ δὲ τοῦ Ἰωνᾶ, τὸ ὀλιγώτερο τοιοῦτο.

Δὲν εἶναι, ὅμως, ἡ ποιότητα τοῦ μετάλλου, παρὰ ἡ σκουριά του, ἐκεῖνο πού ἀποδίδει τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα καὶ τὴν οὐσία μῆς θρησκείας; Δὲν εἶναι μιά θρησκεία περισσότερο ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ ἑαυτοῦ της, ὅταν αὐτὴ παρουσιάζεται ὑπὸ τὴν καλύτερα ὄψη της; Δικαιοῦμαι νὰ κρίνω τὴ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τίς φράσεις... «οὐαὶ εἰς ἐσᾶς μωροὶ καὶ τυφλοί», «οὐαὶ εἰς ἐσᾶς ὑποκριταί», «ἀναπληρώσατε καὶ σεῖς τὸ μέτρον τῶν πατέρων σας, ὅφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς ἔχετε φύγει ἀπὸ τῆς καδίκης τοῦ Ἀδου», «εἰς τὴν Τύρον καὶ Σιδῶνα ἐλαφροτέρα θέλει εἶσθαι ἡ τιμωρία ἐν ἡμέρα κρίσεως παρὰ εἰς ἐσᾶς», «ὕπα-

γεται ἀπ' ἐμοῦ οἱ καταραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοίμασμένον διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ», ἢ θὰ ἐκτιμήσω μᾶλλον τὴ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὰ: «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθρούς σας», «συγκεχωρημένοι εἶναι αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί, διότι ἠγάπησε πολὺ», «δὲν ἐξεύρετε ποῖον πνεύματος εἴσθε σεῖς, διότι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἦλθε νὰ ἀπολέσῃ ψυχὰς ἀνθρώπων, ἀλλὰ νὰ σώσῃ»; Παρόλες τίς μακροσκελεῖς ἐπεξηγήσεις αἰώνων ἢ μία ομάδα τῶν παραπάνω ἐκφράσεων ἀποτελοῦν ἀπλῶς τὴ σκουριά: οἱ ἄλλες εἶναι ἡ οὐσία καὶ τὸ πραγματικὸ μέταλλο.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι πλευρὰ τὸ ἐπίθετο χριστιανός εἶναι προσδιοριστικὸ μιᾶς ζωντανῆς θρησκείας μὲ τὰ ἑκατομμύρια τῶν πιστῶν τῆς. Χρησιμοποιεῖται, ὅμως, καὶ σὰν προσδιοριστικὸ τῆς τέλειθας θρησκείας. Ὁ Ἄδης καὶ ἡ αἰώνια τιμωρία, ἡ κακεντρέχεια καὶ τὸ μῖσος κατὰ τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν ἀπίστων — ἔχουν ὅλα ὑποχωρήσει στὸ περιθώριο. Χριστιανὸς σημαίνει γλυκύτητα καὶ λογικότητα, φιλανθρωπία, ἀγάπη. Ἐκεῖνοι, ὅμως, οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς ποὺ χρησιμοποιοῦν ἀκόμη τὴ λέξη ἑβραῖος ὑπὸ κάποια κακὴ ἔννοια, θυμοῦνται ἄραγε ὅτι καὶ ὁ Ἰουδαϊσμός ἀποτελεῖ, ὑπὸ αὐτὴ τοιαύτην τὴν ἀποψη, μιὰ ἐξίσου ζωντανὴ θρησκεία; Πιστεύουν, μῆπως, ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός σήμερον εἶναι «ἐβραϊκός» μὲ τὴν κατώτερη σημασία τῆς λέξεως ἢ ὅτι μεσουράνησε μὲ τὸ συγγραφέα τοῦ βιβλίου τῆς Ἑσθῆρ; Ἄς υποθέσουμε γιὰ μιὰ στιγμή πῶς ἡ Π.Δ., ὄντως ἀξίζει τίς ἀσστηρές καταγγελίες ποὺ τίς ἀπευθύνονται. Κατὰ πόσον, ὅμως, ὁ σημερινὸς Ἰουδαϊσμός ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴ σκουριά τῆς Π.Δ.; Κατὰ πόσον, πράγματι, ἐκτιμᾷ τὸ μέταλλο καὶ παραβλέπει ἢ ἀγνοεῖ τὴ σκουριά;

Θὰ πρέπει νὰ ἀποκαλέσω χριστιανικὲς τίς ὠρότητες τῶν Σταυροφόρων ἢ τὰ αὐτο - da fe καὶ τὰ βασανιστήρια τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως ἢ τὸ κάψιμο τῶν Ἀναβαπτιστῶν καὶ τῶν Καθολικῶν ἀπὸ τοὺς Διαμαρτυρόμενους; Εἶναι αὐτές χριστιανικὲς πράξεις; Ὅπωςδήποτε ὀχι.

Κάποιοι προικισμένοι ἑβραῖοι συγγραφεᾶς ἀποκάλεσε πρόσφατα τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ σὰν τὸ πλέον μὴ - ἐβραϊκὸ βιβλίον τῆς ἑβραϊκῆς Βίβλου. Πιστεύω ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη δικαίωση γι' αὐτὴ τὴν ἀσυνήθιστη δῆλωση, ἀπὸ κάθε ἄλλη καταγγελία ὑπὸ τὴν ἀντίθετη ἔννοια. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἂς ἐφαρμοστοῦν τὰ ἴδια μέτρα συγκρίσεως, ἀναλύσεως καὶ μελέτης γιὰ ἀμφότερες τίς θρησκείας. Ἐάν χριστιανὸς σημαίνει μόνο ὅ,τι εἶναι καλὸ, καὶ κάθε τι κακὸ ἀγνοεῖται ἢ ξεχνιέται ἢ ἐπεξηγεῖται, ἂς ὠφεληθεῖ καὶ ὁ Ἰουδαϊσμός ἀπὸ τὸν ἴδιον τρόπο σκέψεως καὶ κατατάξεως. Διότι καὶ ἡ δεύτερη εἶναι, κατὰ τὸ ἴδιο ποσοστὸ μὲ τὴν πρώτη, μιὰ ζωντανὴ θρησκεία.

Ἡ χρησιμοποίηση συνεπῶς, τῆς λέξης ἑβραῖος σὰν δηλωτικῆς τοῦ θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ ἀτελεῖ καὶ κακοῦ ἢ δὲ χρησιμοποίηση τῆς λέξης χριστιανός μὲ τὴ σημασία τοῦ θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ τέλειου καὶ καλοῦ, ἀποδεικνύει ὅτι μετράμε δύο ζωντανές θρησκείας μὲ ἄνισα βάρη. Τὴ θὰ σκεπτόμασταν γιὰ ἕναν ἑβραῖο ὁ ὁποῖος, ἀσχολούμενος μὲ τὴ συγγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, μιλοῦσε γιὰ τὴ σκληρότητα, τοὺς διωγμούς καὶ τὴν ἑλλειψὶ ἀνεκτικότητος σὰν τὰ χαρακτηριστικὰ χριστιανικὰ γνωρίσματα; Κι ὅμως πόσα ἀμέτρητα παραδείγματα ἐνθερμῶν χριστιανῶν θὰ μπορούσε νὰ ἀναφέρει, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν πέννα καὶ μὲ τὴ συμπεριφορὰ τοὺς ὑπῆρξαν σκληροὶ, καταδιωκτικοὶ ἢ ἐπέδειξαν ἑλλειψὶ ἀνοχής! «Στὰ βασανιστήρια καὶ τὰ αὐτο - da fe τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, στοὺς ποταμούς αἵματος, ποὺ συνόδευαν τὴν κατάληψη τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, στίς φλόγες τοῦ Smithfield, στὴ δοξασία τῆς αἰώνιας καταδίκης στίς φλόγες τοῦ Ἄδης, στοὺς θανάτους τοῦ Bruno καὶ τοῦ Sernetus, ἀποκαλύπτεται, καταφανέστατα, ὁ πραγματικὸς χαρακτήρας τοῦ Χριστιανισμοῦ». Μία ἀπαίσια, πράγματι, καταδίκη.

Ἐξίσου ἀπαράδεκτα λέγονται καὶ περὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τὰ ὁποῖα, ὅμως, περνοῦν ἀπαράτηρητα. Θὰ ἀναφερθῶ σέ ἕνα πρόσφατο τυχαῖο παράδειγμα. Στὰ 1937 ἐκυκλοφόρησε μιὰ ἐξοχὴ Εἰσαγωγὴ τῆς Π.Δ. ἀπὸ κάποιον Μεθοδιστὴ, ὀνόματι Dr. W.L. Northridge. Στὶς σελίδες ποὺ ἀναφέρονται στὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ ἔχουμε τὰ συνήθη περὶ τῆς ἐβραϊκῆς ἐκδικητικότητος. Συγκεκριμένα γράφει: «Τὸ σφοδρὸ μῖσος ποὺ μᾶς ἀποκαλύπτεται στὸ βιβλίον, διαφαίνεται ἰδιαίτερα στὸ κεφ. 9:13 - 16, ὅπου διαβάζουμε τὸ αἶτημα γιὰ τὴ σφαγὴ τοῦ μὴ - ἐβραϊκοῦ πληθυσμοῦ. Ἐδῶ, ὅπως καὶ στὸ κεφ. 8:7 - 14, διακρίνουμε τὴν ἐβραϊκὴ ἐκδικητικότητα ὑπὸ τὴ χειρότερη μορφή της». Τὸ βιβλίον, συνεχίζει, «ἐπιτελεῖ μιὰ σπουδαία ἀποστολή, ἀντιπαραθέτοντας τὰ ἀνάξια στοιχεῖα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ μὲ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης πρὸς ὅλους, ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς». Πόσο συχνά, πράγματι, ἔχει ἐπιδειχθεῖ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης γιὰ τοὺς ἐχθρούς; Ἐπιδεικνύεται στὸ κατὰ Ματθαῖο 23 ἢ 25:41, 46; Ἐπιδεικνύεται στὸ κατὰ Ἰωάννη 8:44 ἢ 17:9; Ἐπιδεικνύεται στὴ χριστιανικὴ στάση ἀπέναντι στοὺς αἰρετικούς καὶ τοὺς ἀπίστους τῆς ἐποχῆς τῆς μορφοποιήσεως τοῦ Πιστεύω τοῦ Ἀθανασίου ἢ κατὰ τοὺς μετέπειτα δεκαοκτῶ αἰῶνες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ θανάτου τοῦ Ἰδρυτοῦ του; Ὑπάρχουν πολλὰ κρυστάλλινα παράθυρα σέ ἀμφότερες τίς κατοικίες μας; Θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ μὴ πετᾶμε πέτρες ὁ ἕνας στὸ σπῖτι τοῦ ἄλλου.

Ἐάν «ἐβραϊκὴ ἐκδικητικότητα» σημαίνει τὴν ἐκδικητικότητα ἐκείνη ποὺ οἱ ἐβραῖοι, ὅπως οἱ χριστιανοὶ ἢ οἱ μωσαεῖς, θανοὶ ἢ οἰοδήποτε ἄλλο σῶμα ἀνθρώπων, ἐπέδειξαν ἢ δύνανται νὰ ἐπιδείξουν, τότε, δὲν θὰ μὲ πείραζε ἡ φράση. Θὰ ἔγραφε, ὅμως, ὁ Dr. Northridge μὲ τὴν ἴδια εὐκολία καὶ περὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκδικητικότητος; Ἀμφιβάλλω. Μὲ τὴ φράση «ἐβραϊκὴ ἐκδικητικότητα» ἐννοεῖ, πιστεύω, τὴν ἐκδικητικότητα ἐκείνη ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὰ ἐβραϊκὴ, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῶν ἐβραίων καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἀλλὰ καὶ γιὰ μιὰ ἀκόμη φράση εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ διαμαρτυρηθῶ: «Τὰ ἀνάξια στοιχεῖα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ». Ἀναμφιβόλως, τέτοια στοιχεῖα ὑπῆρξαν: δὲν ὑπῆρξαν, ὅμως, ἀνάξια στοιχεῖα στὸν Χριστιανισμό; Ἰσως νὰ ὀφείλεται στὴν ἑλλειψὶ ἰσχύος ἢ στὴ συνεχὴ καταπίεση, ὑπὸ τὴν ὁποία ἔζησαν, ἀλλὰ ἀποτελεῖ καταφανές γεγονός ὅτι, ἐπὶ χίλια ὀχτακῶσια καὶ πλέον χρόνια, ἡ πρὸς τοὺς ἐχθρούς σκληρότητα ἐπιδείχθηκε περισσότερο ἀπὸ τοὺς χριστιανούς παρὰ ἀπὸ τοὺς ἑβραίους.

Ἐκεῖνο ποὺ τελικὰ μετράει εἶναι τὸ ἰδανικόν, ἡ θετικὴ διδασκαλία τους γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Οἱ χριστιανοὶ ἔχουν κάθε δικαίωμα νὰ ἀναφέρονται μὲ ὑπερηφάνεια στὰ ἀποφθέγματα τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τὴν ἀγάπην τῶν ἐχθρῶν. Καὶ οἱ ἐβραῖοι, ὅμως, ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀναφέρονται μὲ ὑπερηφάνεια στὰ ραββινικὰ ρητὰ ὅτι, ὅποιοι δὲν εἶναι φιλεῦσπληχνος καὶ καλὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ ἀληθινὸ σπέρμα τοῦ Ἰσραὴλ ἢ ὅτι, ἐκεῖνος ποὺ καθυβρίζεται καὶ δὲν καθυβρίζει, ἐκεῖνος ποὺ ἀνταποδίδει καλὸ στὸ κακὸ εἶναι σὰν τὸν παντοδύναμο ἥλιο ποὺ ἀνατέλλει. Οἱ λέξεις ἑβραῖος καὶ χριστιανός, ἐφόσον δὲν χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τὴν οὐδέτερη σημασία τους, πρέπει πάντοτε νὰ σημαίνουν αὐτὸ ποὺ εἶναι καλόν, τρυφερό καὶ ἀγνόν. Μποροῦμε νὰ διανοηθῶμε τὸν Θεὸ σὰν ἐχθρὸ τῆς ἁμαρτίας, ποτέ, ὅμως, σὰν ἐχθρὸ τοῦ ἁμαρτωλοῦ.

[1] Σημ. «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»: Ἡ διαφοροποίηση τῶν ἀντιληψεων ποὺ ἀναφέρει ἐδῶ ὁ συγγραφέας, ἀφορᾷ τὸν ἀγγλικόν, κυρίως, χώρο. Στὴν Ἑλλάδα, σαράντα καὶ πλέον χρόνια ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ C. G. Montefiore δὲν μπορούμε ἂ-

ΟΙ ΈΒΡΑΙΟΙ στόν Κόσμο

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΙΣΡΑΗΛΙΤΩΝ ΕΚΠΡΟΣΩΠΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΟΛΛΑΝΔΟ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΟΚ

Χάγη: Άντιπροσωπεία των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων των δέκα κρατών - μελών της ΕΟΚ, εκπροσωπούσα τό ευρωπαϊκό τμήμα του Παγκοσμίου Έβραϊκού Συνεδρίου, συναντήθηκε στη Χάγη με τον Ολλανδό ύπουργό Έξωτερικών καί πρόεδρο του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κ. C. A. van der Klaauw.

Η αντιπροσωπεία, υπό την ηγεσία του προέδρου του Ευρωπαϊκού του ΠΕΣ Dr. M. Grynfolgel, εξέφρασε την άνησυχία της σχετικά με την εξέλιξη της πολιτικής της ΕΟΚ επί της άραβο-ισραηλινής διαμάχης, υπό τό πρίσμα των τελευταίων εξελίξεων, μετά τή διακήρυξη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στη Βενετία, στις 13 Ιουνίου 1980.

Κατά τή διάρκεια της εγκάρδιας συζητήσεως ό πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου τόνισε ότι ή ύπ' αυτόν αναληφθεΐσα άποστολή γιά τό Μεσανατολικό είναι τελείως διερευνητικού χαρακτήρα γύρω από τή φύση της όλότητας του προβλήματος καί ότι σέ καμιά περίπτωση δέν είναι αντίθετη μέ τίς εΐρηνευτικές διαδικασίες του Camp David.

Ο κ. van der Klaauw δήλωσε ότι τά πρόσφατα δημοσιεύματα του Τύπου, τά ύποστηρίζοντα τήν ύπαρξη μυστικού μνημονίου επί των προτάσεων της ΕΟΚ γιά τήν επίλυ-

ση της διαμάχης, στερούνται βάσεως.

Η αντιπροσωπεία εξέφρασε τή βαθύτατη άνησυχία των ευρωπαϊκών Ισραηλιτικών Κοινοτήτων των δέκα, άναφορικά μέ τά παρακάτω σημεία:

→ τόν κίνδυνο γιά τήν ασφάλεια του Ισραήλ, συμπεριλαμβανομένου του προβλήματος της διεθνούς τρομοκρατίας εις ό,τι άφορά τίς Ισραηλινικές Κοινότητες.

→ τήν παρακώλυση των εΐρηνευτικών διαδικασιών μετά τή διακήρυξη της διασκέψεως της Ταef περί «ιερού πολέμου» κατά του Ισραήλ.

→ τήν έναρξη του ευρω-άραβικού διαλόγου μέ τό «σκληροπυρηνικό μέτωπο» της Άραβικής Ένώσεως. Η αντιπροσωπεία εξέφρασε τόν άποτροπισμό της γιά τό γεγονός ότι γιά πρώτη φορά συμφωνήθηκε ότι ή ήμερησία διάταξη συμπεριλαμβάnei συζήτηση της άραβο-ισραηλινής διενέξεως μέ τή μία μόνο πλευρά.

→ ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στον κίνδυνο της άποστολής όπλων προς τά σκληροπυρηνικά άραβικά κράτη από τήν Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Η αντιπροσωπεία έπανακήρυξε τήν τελεία αντίθεση των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων των Δέκα σέ όποιαδήποτε συμμετοχή της ΡLO, έφόσον ή τελευταία δέν άποκηρύξει τόν πρόσφατα έπαναβεβαιωθέντα στόχο του καταστατικού της, πού ζητά τήν καταστροφή του Κράτους του Ισραήλ.

ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΑ ΑΠΟΜΗΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΪΧΜΑΝ

Μόναχο: Έκπρόσωπος του επίτιμου εΐσαγγελέως άπεκάλυψε ότι ένα βιβλίο πού προβάλλεται σάν τά άπομνημονεύματα του Άδόλφου Αΐχμαν, τό όποίο έκδόθηκε τόν παρελθόντα Οκτώβριο από τόν βαυαρικό νεοναζιστικό έκδοτικό οΐκο Druffel-Verlag, θά έξετασθεί από τό γραφείο του εΐσαγγελέως.

Σύμφωνα μέ τούς έκδότες, ό Αΐχμαν έγραψε τά άπομνημονεύματά του κατά τή δεκαετία του '50 καί τά όλοκλήρωσε στά 1959. Η οikογένειά του έκρυψε τό χειρόγραφο μέχρι τήν περασμένη άνοιξη. Περισσότερα από τά δύο - τρίτα των 15.000 αντίτύπων της πρώτης έκδόσεως του έκ 550 σελίδων βιβλίου, έχουν ήδη πωληθεί. Σ' αυτό ό Αΐχμαν ύποστηρίζει ότι δέν ήταν ούτε εγκληματίας ούτε διέπραξε μαζικούς φόνους. Άν κατά τή διάρκεια του πολέμου του έδίδοντο διαταγές νά εξοντώσει «έχθρους του Ράιχ» όπωσδήποτε θά τίς έκτελούσε. Πλήν, όμως, ή μοίρα άποφάσισε διαφορετικά: αυτός έλαβε μόνο καί έξετέλεσε διαταγές γιά τή σύλληψη καί τήν έκτόπιση ενός καί πλέον εκατομμυρίου έβραίων, ξηγηεί ό Αΐχμαν.

Η ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΩΝ ΑΦΑΝΙΣΘΕΝΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

Μιά άναμνηστική τοποθεσία μέ τήν έπωνυμία «Η Κοιλάδα των άφανισθέντων Κοινοτήτων», πρόκειται νά διαμορφωθεί στό χώρο παρά τό Μουσείο Γιάντ Βασέμ στην Ιερουσαλήμ. Η Κοιλάδα των άφανισθέντων Κοινοτήτων θά στηθεί γιά νά διαμνημονεύσει τή μνήμη των καταστραφέντων από τούς ναζί Ισραηλιτικών Κοινοτήτων της Ευρώπης. Οι Κοινότητες αυτές γνώρισαν επί γενεές μιά έντονη καί δημιουργική έβραϊκή ζωή. Άναπήχθηκαν εκεί όπου εγκαταστάθηκαν οι έβραίοι, τά δέ πολιτιστικά καί κοινωφελή ιδρύματά τους, άποτέλεσαν τήν έκφραση της ύλοποιήσεως των προαιώνων ήθικών αξιών της ιουδαϊκής παραδόσεως καί τά μέσα διά των όποιων αυτές οι άξίες μεταδόθηκαν από γενιά σέ γενιά. Μαζί μέ τά έξι εκατομμύρια, άφανίσθηκαν κι αυτές από τήν έξολοθρευτική manία των να-

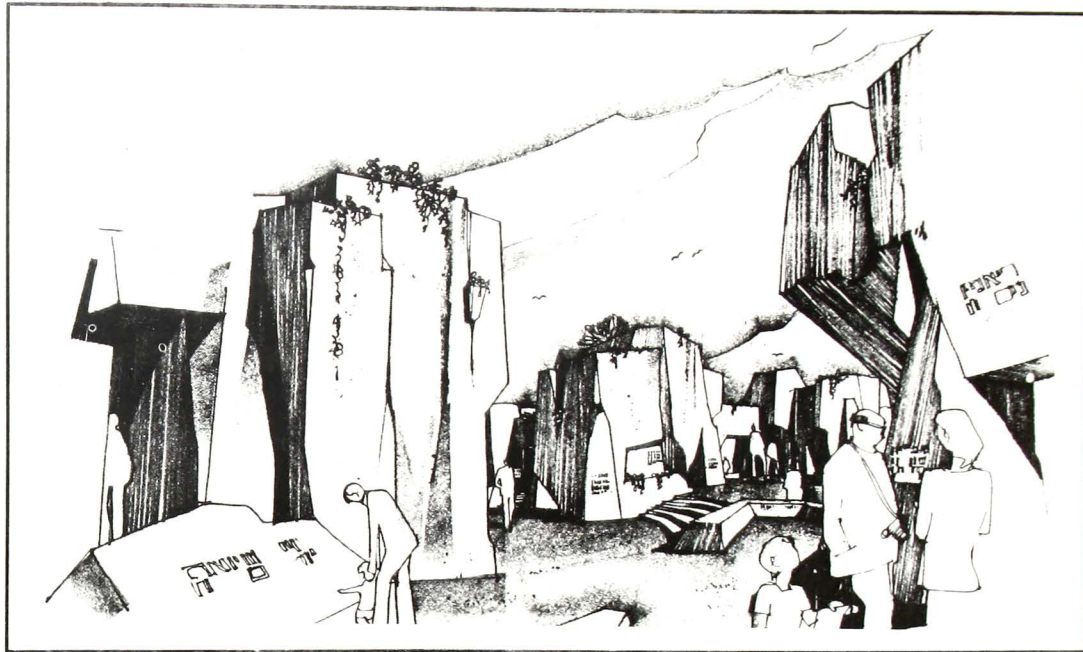
κόμη νά κάνουμε μία παρόμοια διαπίστωση. Η λέξη «Φαρισαϊός» εξακολουθεί νά είναι άνάθεμα στη συνείδηση του μέσου άνθρώπου.

[2] Ο L. Baeck στο βιβλίο του «Essence of Judaism», Λονδίνο 1936, σελ. 65, παρατηρεί ότι «ό Ιουδαϊσμός μιλάει περί του άνθρώπου· οι λέξεις «ό καλός έβραϊός» είναι ξένες τόσο στη Βίβλο όσο καί στον προφορικό Νόμο. Ο άνθρώπος είναι αυτός πού τοποθετείται έμπροσθεν του Θεού».

[3] Τό Λεξικό δέν άπηχεί βέβαια, παρά τήν άποδιόδομένη σ' αυτή τή λέξη λαϊκή σημασία καί δέν θά πρέπει νά θεωρείται ύπεύθυνο γι' αυτήν· ή εύθύνη του είναι όση καί ή εύθύνη του θερμομέτρου γιά τή θερμοκρασία του άσθενούς.

[4] Σημ. «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»: ή έβραϊκότητα — δηλ. ή έκδικητικότητα — του βιβλίου της Έσθήρ πηγάζει από τό γεγονός ότι οι έβραίοι ζήτησαν μέσω της Έσθήρ, τήν έξόντωση των εχθρών τους.

Αυτό πού όντως ζήτησε ή Έσθήρ από τό βασιλιά ήταν τό δικαίωμα της αυτόάμυνας καί όχι της άναίτιας επιθέσεως. Τό νά εκλάβουμε τή φράση: «νά συναχθώσι καί νά σταθώσιν ύπέρ της ζωής αύτών» (8:2), υπό οιαδήποτε άλλη έννοια, πέρα από τή φαινομενική φυσιολογική σημασία της αυτόάμυνας, άποτελεί μία διαστρέβλωση των στοιχείων καί της μαρτυρίας του κειμένου.

ζί κατά των 'Ισραηλιτών και του 'Ιουδαϊσμού.

Περί τίς 4.500 Κοινότητες θά μνημονεύονται· όχι μόνον τὰ μεγάλα ἐβραϊκά κέντρα, ἀλλὰ κάθε τόπος όπου ἀναδείχθηκαν ἐβραϊκά ἱδρύματα καὶ συναγωγές. Τό μνημεῖο θά συμβολίζει ἕναν κόσμο πού δέν ὑπάρχει πλέον, πού καταπλακώθηκε κάτω ἀπὸ τὰ ἐρείπια καὶ τὰ ὁποῖα ἐρείπια ἀποτελοῦν σήμερα τὴ μοναδικὴ μαρτυρία ὅτι κάποτε ὑπῆρξε ἐβραϊκὴ παρουσία.

Τό μνημεῖο δέν θά στεγασθεῖ σέ κανένα οἰκοδόμημα. Θά εἶναι ὑπαίθριο, μία κατάλληλα διαμορφωμένη φυσικὴ τοποθεσία. Ἡ ἰδέα τοῦ πρωτοποριακοῦ αὐτοῦ μνημείου ὀφείλεται στὸν Dr. Arad, ἀπὸ τὸ Γιάντ Βασέμ, τὸ δέ ἔργο θά ὁλοκληρωθεῖ σέ μιά πενταετία περίπου.

Ὁ ἐπισκέπτης, ἐξερχόμενος τῆς Κοιλάδας, θά περνᾷ μέσα ἀπὸ τὸν «Κήπο τῆς Ἀναγεννήσεως», πού θά συμβολίζει τὴν ἀναγέννηση τοῦ 'Ισραήλ.

(Yad Vashem News, 1980).

ΤΑ ΗΝΩΜΕΝΑ ΕΘΝΗ ΒΗΜΑ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΥ

Λονδίνo: Ἡ θέση τοῦ 'Ισραήλ ἐντὸς τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν, ἐξήγησε σέ πρόσφατη ὁμιλία ὁ πρεσβευτὴς του καθηγητὴς Γεουντὰ Μπλούμ, ἀποτελεῖ μία δοκιμασία γιὰ τίς ἐλεύθερες Δημοκρατίες. Ὅταν ὁλοκληρωτικὰ καθεστῶτα ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ 'Ισραήλ, ἐπιτίθενται ἐπίσης κατὰ τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐλεύθερων Δημοκρατιῶν.

Ἐπικρίνοντας τίς ἐνέργειες τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν, ἀναφορικὰ μὲ τὸ 'Ισραήλ, ὁ καθηγ. Μπλούμ εἶπε ὅτι ἀποτελοῦν «μέρος μίας εὐρύτερης ἐκστρατείας γιὰ τὴν ἀπονομιμοποίηση τοῦ Κράτους τοῦ 'Ισραήλ καὶ τῶν ἐθνικῶν πόθων τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ. Ὑπάρχει ἕνας ἐντονος παραλληλισμὸς μὲ τὴν κατάσταση τῆς δεκαετίας τοῦ '30. Ὁ Χίτλερ δέν ξεκίνησε μὲ τὴ φυσικὴ ἐξόντωση τῶν ἐβραίων, ἀλλὰ δημιούργησε ἕνα ψυχολογικὸ κλίμα όπου οἱ ἐβραῖοι κατέστησαν οἱ ἀποδιοπομπαῖοι». Παρόλον ὅτι δέν ὑπάρχει ἀμεση σύγκριση — ἡ κύρια διαφορά συνίσταται στὴν ἐγκαθί-

δρυση τοῦ Κράτους τοῦ 'Ισραήλ — διακήρυξε ὁ καθηγ. Μπλούμ, «οἱ στόχοι τῶν ἐχθρῶν μας παραμένουν οἱ αὐτοί. Πρῶτα ἐρχεται ἡ ἀπονομιμοποίηση τοῦ ἐβραϊκοῦ κράτους καὶ κατόπιν προχωροῦν στὴ φυσικὴ ἐκμηδένισή του».

Ὁ πρέσβυς Μπλούμ μίλησε γιὰ «τὸ ἐπονομαζόμενο παλαιστινιακὸ πρόβλημα» σάν «ἕνα ἀπὸ τὰ πλέον ἐπιτυχεῖ πολιτικὰ τεχνάσματα τοῦ αἰῶνος». Πρὸ τοῦ 1967 ἡ Ἰορδανικὴ λύση ἦταν ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς Ἀραβες· ἀλλὰ ὅταν ἠττήθηκαν καὶ ἀντιλήφθηκαν ὅτι δέν μπορούσαν νά ἀνακαταλάβουν τὰ ἐδάφη μὲ τὴ βία τῶν ὁπλιν, κατέφυγαν σέ ἕνα διπλωματικὸ πολιτικὸ τέχνασμα ἐφευρίσκοντας τοὺς ὑποτιθέμενους ἀπατρεῖς Παλαιστίνιους. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ δεύτερο παλαιστινιακὸ λαό, ὑπὲρ τοῦ ὁποῖου ἀπαιτοῦν ἕνα δεύτερο παλαιστινιακὸ κράτος.

Ἐπιπλέον, εἶπε ὁ καθηγ. Μπλούμ, γιὰ πρώτη φορά ἀπὸ τοῦ τερματισμοῦ τοῦ πολέμου ὁ ἐβραϊκὸς λαὸς δέχεται ἐπιθέσεις στὰ Ἑνωμένα Ἐθνη. Ἀναφέρθηκε στὶς πρόσφατες ἐκφράσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Σενεγάλης καὶ Ἰορδανίας, οἱ ὁποῖοι περιέγραψαν τὸ 'Ισραήλ σάν «ἕνα ἐπικίνδυνο καρκίνωμα, μία βουβωνικὴ πανώλη, ἕνα ἀφροδισιακὸ νόσημα». Τοῦτο «δέν εἶναι παρὰ πέρα γιὰ πέρα ἀντισημιτισμός· τὸ πλέον ἀνησυχητικὸ δέ σημεῖο του εἶναι ὅτι κανένας, ἐκτὸς τοῦ 'Ισραήλ, δέν σηκώθηκε νά διαμαρτυρηθεῖ. Ἡ συνεισφορά τῆς Ἀμερικῆς, γιὰ ἐβδομάδα ἀργότερα, ἦταν ὅτι ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἰορδανίας καταφεύγει σέ «μὴ παραγωγικὴ πολεμικὴ».

60.000 ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ ΣΤΟ ΙΣΡΑΗΛΙΝΟ ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΟΥ ΣΤΟ ΚΑΪΡΟ

Ἰερουσαλήμ: Βιβλία αὐτο-διδασκαλίας τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσας ὑπῆρξαν ἀπὸ τὰ πλέον δημοφιλῆ ἐκθέματα τῶν χιλιάδων ἐπισκεπτῶν τοῦ Ἰσραηλινοῦ περιπτέρου στὴ Διεθνή Ἐκθεση Βιβλίου τοῦ Καΐρου, πού ἔλαβε χώρα τὸν περασμένο μῆνα. Ὑπολογίζεται ὅτι 60.000 καὶ πλέον ἀτομα ἐπισκέφθηκαν τὸ περίπτερο τοῦ 'Ισραήλ καὶ περισσότερα ἀπὸ 3.000 βιβλία πούληθηκαν. Μεταξύ τῶν ἑκατον-

τάδων άραβικών, έβραϊκών και άγγλικών εκδόσεων που έξετέθησαν, μεγάλη ζήτηση είχαν τά έβραιο-άραβικά λεξικά, τά βιβλία Ιστορίας του 'Ισραήλ και του 'Ισλάμ και οι επισημονικές εκδόσεις του 'Ινστιτούτου Βάισμαν.

ΕΠΑΝΑΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΣΥΝΑΓΩΓΗΣ ΚΑΪΡΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΣΑΝΤΑΤ

Λονδίνο: 'Η Μεγάλη Συναγωγή στό Κάιρο, στήν όδό 'Αντλί Πασά, πρόκειται νά επαναλειτουργήσει προσεχώς. Στή σχετική τελετή θά παραστεί και ό Αιγύπτιος Πρόεδρος κ. 'Ανουάρ Σαντάτ.

'Η συναγωγή τελεί υπό ανακαίνιση κατά τά τελευταία δύο χρόνια, υπό τήν αιγίδα τής Παγκόσμιας Σεφοραδικής 'Ομοσπονδίας. 'Ο κ. Λέων Ταμάν, πρόεδρος του βρετανικού τμήματος τής Π.Σ.Ο. τελεί έπικεφαλής τής έπιτροπής γιά τήν αναστήλωση τής συναγωγής.

Στήν τελετή τής επαναλειτουργίας θά χοροστατήσει ό Σεфарντί 'Αρχираββίνος του 'Ισραήλ 'Οβάντια Γιοσέφ και ό Χαχάμ, Δρ. Σολωμών Γκαόν. 'Εκτός του Προέδρου Σαντάτ και τών έντοπίων 'Ισραηλιτών τής αιγυπτιακής πρωτεύουσας, στήν τελετή θά παραστούν ό πρόεδρος τής Π.Σ.Ο. κ. Νισήμ Γκαόν, οι 'Ισραηλινοί ύπουργοί, κ.κ. Δαυίδ Λεβή και 'Ααρών 'Αμπουχατίρα, μέλη τής αιγυπτιακής κυβερνήσεως και μία πολυάριθμη βρετανική αντιπροσωπεία.

Ο ΠΑΠΑΣ ΣΥΝΑΝΤΑΤΑΙ ΜΕ ΤΟΥΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΕΣ ΗΓΕΤΕΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Ρώμη: 'Εντός τών πλαισίων τών «ποιμενικών» καθόντων του ως «έπισκόπου Ρώμης» ό Πάπας συναντήθηκε πρόσφατα, στό γραφεία τής San Carlo Ai Catinari εκκλησίας, πλησίον τής αρχαίας έβραϊκής συνοικίας τής πόλεως, μέ τόν 'Αρχираββίνο τής Ρώμης 'Ελιο Τόαφ και μία αντιπροσωπεία τής 'Ισραηλιτικής Κοινότητας Ρώμης.

Στό χαιρετισμό του ό 'Αρχираββίνος Τόαφ, τόν όποιο συνόδευσαν οι δύο αντιπρόεδροι και ό γεν. γραμματέας τής Κοινότητας, εύχαρίστησε τόν Πάπα «έν όνόματι τής Κοινότητας Ρώμης γιά τή συνάντηση αύτή, παρά τή συνοικία του άρχαιου γκέττο» μία συνάντηση ύψιστης συμβολικής και Ιστορικής σημασίας. Καίτοι τά «δεινά» τών 'Ισραηλιτών τής Ρώμης «δέν δύνανται ούτε και πρέπει νά ξεχασθούν», είπε ό 'Αρχираββίνος Τόαφ, θά πρέπει νά άτενίζουμε πρός τά έμπρός «στή νέα πραγματικότητα που άρχισε μέ τή Δεύτερη 'Οικουμενική Σύνοδο του Βατικανού, και ή όποία ανακαλύπτει έκ νέου τίς αξίες του 'Ιουδαϊσμού... μέ στόχο τήν υπερνίκηση αιώνων προκαταλήψεων και ύποψιών, άντικαθιστώντας τήν περιφρόνηση μέ τήν έκτίμηση, τήν άπόρριψη μέ τή συνεργασία».

Οι 'Ισραηλίτες τής Ρώμης, πρόσθεσε ό 'Αρχираββίνος Τόαφ, «είναι έτοιμοι νά συνεισφέρουν τό μερίδιό τους γιά τήν άμοιβαία άλληλογνωριμία και τόν άλληλοσεβασμό, στόν κοινόν άγώνα γιά τήν άξιопρέπεια του ανθρώπου, τά ανθρώπινα δικαιώματα και τή θρησκευτική έλευθερία». Τελείωσε δέ εκφράζοντας τήν έμπιστοσύνη του στήν άνάπτυξη τής «συνεργασίας και τής κατανόησεως μεταξύ τών 'Ισραηλιτών τής Ρώμης και του Βατικανού».

'Αντιφωνώντας, ό Πάπας εξέφρασε τή χαρά του «διότι δεχθήκατε νά μās έπισκεφθείτε. Γνωρίζω ότι άπαίσια γεγονότα έλαβαν χώρα εδώ. 'Ερχομαι από τήν Κρακοβία όπου συνέβησαν ακόμη χειρότερα» στήν 'Ιταλία τά πράγματα ήσαν κάπως καλύτερα». Περαινών, δήλωσε ότι «τό παρελθόν άνήκει στό παρελθόν» θά πρέπει νά άτενίζουμε τό μέλλον».

Τό έπίσημο όργανο του Βατικανού «Observatore Roma-

πο» αναφέρθηκε έκτεταμένα στή συνάντηση αύτή. «'Ηταν», έγραψε, «άπό όρισμένες άπόψεις ένα Ιστορικό γεγονός» διότι δέν ύπάρχει προηγούμενο στήν Ιστορία έπαφών μεταξύ τής Καθολικής 'Εκκλησίας και τής 'Ισραηλιτικής Κοινότητας Ρώμης». Σύμφωνα δέ μέ τούς «Βατικανολόγους» ό τρόπος παρουσιάσεως ενός γεγονότος από τήν έφημερίδα, άπηχεί και τήν άποιδόμενη σ' αύτό σπουδαιότητα από πλευράς Βατικανού.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

* ΓΙΑΝΝΗ Α. ΣΑΚΕΛΛΙΩΝΑ: 'Ο 'Ελληνοεβραϊος ποιητής Γιωζέφ 'Ελιγιά. ('Ανάτυπο άπ' τήν «'Ηπειρωτική 'Εστία» Θεσσαλονίκη 1981).

Γνωστός Ιστοριοδίφης και λογοτέχνης ό Θεσσαλός Γιάννης Σακελλίων παρουσιάζει μία συνοπτική μελέτη (μέρος μιάς εύρύτερης έργασίας που έτοιμάζει) γιά τόν ποιητή τών 'Ιωαννίνων όμόθρησκο Γιωζέφ 'Ελιγιά. Μέ έρευνητική σκέψη και μέ γνώση τής συγκριτικής μεθόδου ό Σακελλίων άσχολείται μέ τά ποιήματα του 'Ελιγιά, σέ συνάρτηση μέ τήν άτομική ζωή του δημιουργού τους και τήν παράλληλη πορεία τής κοινωνίας τής έποχής του.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Γραφεία: Σουρμελή 2

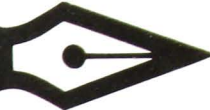
'Αθήναι (109) - Τηλ. 88.39.952

* Εκδότης: τό Κ.Ι.Σ. εκπροσωπούμενον υπό του Προέδρου του κ. 'Ιωσήφ Λόβιγγερ, ό όποιος είναι και ύπεύθυνος συμφώνως τώ νόμω (Σουρμελή 2 - 'Αθήναι).

* Επιμέλεια εκδόσεως: Νίκος Τσαπίδης, μέλος τής 'Ενώσεως Συντακτών Περιοδικού Τύπου.

* Υπεύθυνος φωτοσυνθέσεως: Κατσαούνη ΕΠΕ, Σπ. Δοντά 10, 'Αθήναι.

* 'Η άναδημοσίευσις κειμένων είναι έλευθέρα, μέ τήν προϋπόθεση ότι θά αναφέρεται ή πηγή: Περιοδικό «Χρονικά», Κεντρικού 'Ισραηλιτικού Συμβουλίου.

I. ΠΕΡΙ ΕΒΡΑΙΩΝ

Πρωινός Λόγος (Τρικάλων): Σέ σχόλιό τους αναφέρουν: «Μιά θλιβερή επέτειο είχανε τήν Τρίτη οι συμπολίτες 'Ισραηλίτες. Πρίν 37 δόκληρα χρόνια στίς 24 Μαρτίου τοῦ 1944 τὰ γερμανικά ναζιστικά στρατεύματα κατοχῆς είχανε ἐξαπολύσει τὸ ἀγριο πογκρόμ τους κατὰ τῶν 'Εβραίων τῶν Τρικάλων. Πρίν ἀκόμα χαράξει ἡ αὐγὴ τῆς μέρας ἐκείνης δολοκλήρη ἡ περιοχή ὅπου βρίσκονται πάντοτε τὰ σπίτια τῶν μελῶν τῆς 'Ισραηλιτικῆς Κοινότητος τῆς πόλης μας γνωστή μέ τ' ὄνομα «'Εβραϊκά» κυκλώθηκε (μπλοκαρίστηκε) σέ ὅλη τῆς τήν ἔκταση ἀπὸ ἰσχυρές γερμανικὲς δυνάμεις. Ὅλοι οἱ δρόμοι ποὺ ὁδηγοῦν σ' αὐτὴ ἡ Γ. Κονδύλη, Πλούτωνος, Καραϊσκάκη, Σωκράτους, Ἀθ. Διάκου κ.ά. είχανε κλειστῇ ἀπὸ καμιόνια καὶ είχανε στηθεῖ σέ κάθε γωνιά πρόχειρα πολυβολεῖα, ἐνῶ οἱ Γερμανοὶ μέ τ' αὐτόματα στὰ χέρια τους ἔσπαζαν τίς πόρτες τῶν σπιτιῶν καὶ βγάζανε ἀπὸ αὐτὰ ὅσους 'Ισραηλίτες βρίσκανε μέ ἀγριες φωνές ποὺ θύμιζαν γαυγίσματα σκυλιῶν. Τούς ἐπιβίβαζαν σέ «κλούβες» ποὺ ἦτανε σταθμευμένες σέ διάφορα σημεῖα. Λίγοι εὐτυχῶς ἦτανε οἱ 'Ισραηλίτες ποὺ πιάσηκαν. Οἱ περισσότεροι εἶχανε φύγει ἀπὸ τὴν πόλη, ἄλλοι κρύβονταν στὰ γύρω χωριά ντυμένοι χωριάτες καὶ ἄλλοι εἶχανε καταφύγει στὸ βουνό ἐνταχθέντες στίς ἀντάρτικες ὁμάδες. Ἀλλὰ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ πιάστηκαν ἦτανε καὶ ἀρκετοὶ ποὺ εἶχαν φύγει ἀπὸ καιρὸ ἀπὸ τὴν πόλη μας, ἀλλὰ τελικὰ ξαναγύρισαν γιατί πίστεψαν πῶς δέν θὰ τοὺς ἐνοχλοῦσαν οἱ Γερμανοὶ. Ὅμως τὰ πράγματα ἐξελίχθηκαν ἐντελῶς διαφορετικὰ μέ ἀποτέλεσμα νὰ χαθοῦν σχεδὸν στὸ σύνολό τους στὰ γερμανικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως καὶ στὰ κρεματορία. Καὶ ἦτανε αὐτοὶ κυρίως γυναικοπαῖδα καὶ γέροντες. Τὴν ἴδια μέρα καὶ ὥρα εἶχε ἐξαπολυθεῖ τὸ πογκρόμ κατὰ τῶν 'Εβραίων καὶ στίς ἄλλες Θεσσαλικὲς πόλεις. Ἰδιαίτερα στὴν γειτονικὴ Λάρισα εἶχανε πιαστῇ πιά πολλοὶ ἀπ' ἐδῶ 'Εβραῖοι οἱ ὅποιοι βλέποντες νὰ πλησιάζει τὸ τέλος τῆς γερμανικῆς κατοχῆς εἶχανε πιστέψει πῶς δέν θὰ γινότανε τὸ ἀγριο ἐκεῖνο πογκρόμ τῶν Ναζιστῶν. (27 — 2 — 1981)

Νέα: Οἱ νοσταλγοὶ τοῦ Χίτλερ σηκώνουν κεφάλι σ' ὅλο τὸν κόσμο: Ναζιστικὴ διεθνὴς: Πληροφορίες γιὰ τὴ σχετικὴ κίνηση ὅπως ἐκδηλώνεται σέ διάφορες χώρες (3 — 4 — 1981).

Χριστιανική: Ἄρθρο μέ θέμα «Τὸ διεθνὲς κεφάλαιο στὰ χέρια τοῦ σιωνισμού: Τράπεζες, βομηχανίες καὶ πολυεθνικὰ συγκροτήματα ΗΠΑ καὶ Εὐρώπης στὸν ἀπόλυτο ἐλεγχὸ τῶν Σιωνιστῶν. Μεγάλο θῦμα τοῦ σιωνισμού καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἐβραϊκὸς λαός» (3 — 4 — 1981)

Βῆμα: Σέ ἐπιφυλλίδα του ὁ Α. Κ. Νάσιουζικ ἐξετάζοντας τὸ αἷτημα τῆς πανανθρώπινης ἐνότητος ὕμνει τὴν 'Ιουδαϊκὴν θρησκείαν, διότι, ὅπως λέγει, «διατηρεῖ σ' ὅλη τὴν καθαρότητά της τὸ διπλὸ μήνυμα τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἐνότητος». (25 — 3 — 1981)

Ἐπίκαιρα: Σέ στήλη σχολίων σημειώνεται: «Διάβασα ὅτι ὁ «Ἄγγελος τοῦ θανάτου», ὁ διαβόητος Γιόζεφ Μένγκελε, ποὺ τὰ ἀνθρώπινα πειράματα του στὸ Ἄουσβιτς κόστισαν τὴ ζωὴ σέ 400.000 'Εβραίους δέν ἔχει γῆ γιὰ νὰ σταθεῖ. Ἡ Παραγουάη, ὅπου εἶχε καταφύγει, τοῦ στέρησε τὸ δικαίωμα παραμονῆς. Σαραντα χρόνια ὁ ἐγκληματίας γιατρός σέρνει τὰ βήματα του ἀπὸ χώρα σέ χώρα στὴν προσπάθειά του νὰ ξεχάσει, νὰ ξεχαστεῖ καὶ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τοὺς διώκτες του. Ποιὸς ὅμως μπορεῖ νὰ ξεχάσει τίς ἐγκληματικὲς του πράξεις, ποὺ τίς υπαγόρευε ἡ νοσηρὴ του φαντασία καὶ τίς κάλυπταν οἱ συνεργοὶ του μέ τὸν πομπώδη τίτλο «Ἐπιστημονικὴ ἔρευνα»; Ποιὸς ἐπιζῶν 'Εβραῖος ἀλλὰ καὶ ποιὸς ἀνθρώπος μπορεῖ νὰ δώσει ἀφεση ἀμαρτιῶν στὸν Μένγκελε; Ὅσο γιὰ τὴν τιμωρία του, εἶναι προτιμότερο νὰ τὸν ἀφήσουν νὰ περιπλανᾶται, γέρος ὅπως εἶναι καὶ ἄρρωστος, διωγμένος ἀπὸ παντοῦ, ζητώντας ἑλεος καὶ ἀσυλο. Ἐτσι πληρώνει μακροπρόθεσμα. Τὸ νὰ τὸν συλλάβουν, νὰ τὸν δικάσουν καὶ νὰ τὸν τουφεκίσουν ἀλά Ἀχίμαν θὰ εἶναι λύτρωση γι' αὐτόν». (16 — 4 — 1981).

Ταχυδρόμος: Συνέντευξη μέ τὸν 'Ιωσήφ Γκατένιο (ἔμπορο ὑφασμάτων — Θεσ/νίκη) τὸν μόνο ἐπιζῶντα στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἀντρικὴ ὀρχήστρα τοῦ Μπιργκενάου, τοῦ γνωστοῦ στρατοπέδου συστηματικῆς ἐξοντώσεως τοῦ Ἄουσβιτς (16 — 4 — 1981).

«Ἀνοιξη: Ἑλβετικὴ γελοιογραφία γιὰ τὸ Φούντμα τοῦ νεοναζισμοῦ.

Πολιτικά θέματα: Μέ τίτλο «Νεοναζιστικά επίσκεπτήρια» σημειώνουν: «Στούς δρόμους γύρω από τό Πανεπιστήμιο τής Θεσσαλονίκης βρέθηκαν ένα πρωινό τής προηγούμενης εβδομάδας τά επίσκεπτήρια του νεοναζισμού. Ήταν αρκετά καλογραμμένα συνθήματα: «Θάνατος στους Έβραίους», «Έξω από τήν Έλλάδα οι Έβραίοι», καί δίπλα ό άγκυλωτός σταυρός... Δέν είναι βέβαια ή πρώτη φορά πού οι νουσταλγοί των νεοχιτλερικών θυμίζουν τήν παρουσία τους. Καί δέν είναι μόνο ή Θεσσαλονίκη πού συγκεντρώνει τήν προτίμησή τους. Αύτοί πού κάθε τόσο επανέρχονται γιά νά προβάλουν τή φασιστική τους ταυτότητα δέν είναι τά «παλιόπαιδα πού κάτι θέλουν νά κάνουν γιά νά φανούν». Ύπακούουν στή «διεθνή του νεοναζισμού», πού στά τελευταία 5 χρόνια επανήλθε στή δραστηριότητα πού δέν διαφέρει εκείνης του 1930 — 35. Καί κρύβεται, στεγάζεται ή καί συμπλέει μέ μία Άκρα Δεξιά, πού όπου μπορεί προβάλει καί κοινοβουλευτικό προσώπειο γιά νά εξασφαλίσει τήν «άσυλία» τής Δημοκρατίας. Τό νέο επίσκεπτήριο τής Θεσσαλονίκης δέν πρέπει νά μείνει άπαράτηρητο από τήν πλευρά τής πολιτείας, άλλα καί όλων των παραγόντων τής Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας». (23 — 4 — 1981).

Ριζοσπάστης: Μέ τήν εύκαιρία των 50 χρόνων από τό θάνατό του άρθρο γιά τό Γιοσέφ Έλιγιά (24 — 4 — 1081).

Οικονομικός Ταχυδρόμος: Ό Θ. Βώκος, σέ επιστολή του μέ θέμα «Ή συνεταιρική μας μερίδα στήν Ε.Ο.Κ.», καταλήγει ως έξης: «Έν συναφεία μέ τήν παραπάνω ύπογράμμιση τής ανάγκης, νά συνεργαζόμεθα γιά τήν προώθηση τής «ύποθέσεως Έλλάς» μέ οιαδήποτε κίνηση πού μπορεί νά μάς βοηθήσει, θά ήθελα νά χαρακτηρίσω ως άπαραίτητη καί τή συνεργασία μας μέ τούς έβραϊκούς κύκλους τής Εύρώπης καί όλου του κόσμου. Οι Έβραίοι, εκτός από τήν συνείδηση τής άπωθήσεώς τους στό κοινωνικό περιθώριο από τούς εκάστοτε Ισχυρούς τής γής, οικονομικής τους διείσδυσης στίς χώρες πού ζούσαν καί πού ζούν, έχουν νά επιδείξουν καί πνευματική επίδραση σέ όλες τίς εποχές. Καί σήμερα ακόμη εξέχοντες διανοητές είναι Έβραίοι. Θεωρώ λοιπόν καί σήμερα, ως Ιστορική ανάγκη, καί τήν στενή συνεργασία του έλληνικού καί του Έβραϊκού στοιχείου μεταξύ τους, ικανών νά συμβάλλουν καί τώρα, όπως καί κατά τό παρελθόν, στή θεμελίωση ενός άνθρωπιστικού πολιτισμού μέσα στήν ένωμένη Εύρώπη. Άρνητική θέση στήν αντίληψη ότι ή διαμόρφωση του εύρωπαϊκού (δυτικού) πολιτισμού είναι έπίτευγμα συνεργασίας του έλληνισμού μέ τόν έβραϊσμό (του δεύτερου καί τό πρόσωπο του Χριστιανισμού) θά ήταν έξω από τά πράγματα». (23 — 4 — 1981).

Δημοκράτης (Άρτα): Μέ τίτλο «Έκδόσεις βιβλίων στή έβραϊκή» δημοσιεύει ότι ό σοβιετικός οργανισμός τής Μόσχας «Σοβιετικός Συγγραφέας» άρχισε νά δημοσιεύει σειρά βιβλίων στή γλώσσα Ιντίς (έβραϊκή). Ή έκδοση άρχισε από τά έργα του 74χρονου έβραίου συγγραφέα Νότε Λουριέ, πού είναι πολύ γνωστός στους σοβιετικούς καί στους ξένους άγνωστές. Τό συνολικό τίράζ των εκδόσεών του ξεπερνά τό έκατομμύριο άντιτύπων. Τό σημερινό βιβλίο του Λουριέ άφηγείται γιά τούς πολεμιστές πού πήραν μέρος στήν άμυνα τής πόλης Όδυσσός, στά χρόνια του πολέμου ενάντιον τής φασιστικής Γερμανίας (12 — 4 — 1981).

2. ΠΕΡΙ ΙΣΡΑΗΛ

Κυριακάτικη Έλευθεροτυπία: Ό Π. Παλαιολόγος στό χρονογράφημά του σημειώνει ότι «...επιβάλεται νά διακοπούν οι έπαφές μέ τό Ίσραήλ, όσο μένουν άνικανοποίητα δίκαια αίτήματα των Παλαιστινίων» (5 — 4 — 1981).

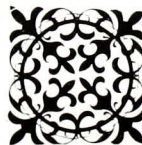
Άθηναϊκός Τύπος: Πληροφορίες γιά τούς 6 κολυμβητές μας πού πήγαν στή Χάιφα γιά άγώνες (9 — 4 — 1981).

Βήμα: Σύμφωνα μέ δημοσιογραφικές πληροφορίες από τή Βηρυτό αναφέρουν ότι ό κ. Άμπντέλ Σάλεχ — ό όποιος είχε πρόσφατα δηλώσει στήν Άθήνα ότι τυχόν άναγνώριση του Ίσραήλ από τήν Έλλάδα, θά ίσοδυναμούσε μέ κήρυξη πολέμου ενάντιον όλόκληρου του άραβικού έθνους — δέν έπανεξελέγη μέλος του Έθνικού Παλαιστινιακού Συμβουλίου. (24 — 4 — 1981).

Τό τεΐχος των επιζώντων

Στό Ίσραήλ 15 — 18 Ίουνίου 1981

ΟΣΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ επέζησαν άπ' τό ναζιστικό όλοκαύτωμα θά βρεθούν όλοι μαζί στή γή του Ίσραήλ γιά τρεις μέρες, μεταξύ 15 καί 18 Ίουνίου. Ή συνάντηση θά έχει όλη τή συγκίνηση τής κοινής, τραγικής έμπειρίας. Άλλά θά είναι κάτι παραπάνω από συγκέντρωση μνήμης. Θά είναι διαμαρτυρία όχι μόνο γιά τό πικρό παρελθόν τής έβραϊκής φυλής, άλλα καί γιά κάθε μελλοντική βαρβαρότητα. Παγκόσμιο προσκλητήριο ενάντια σέ κάθε όλοκληρωτισμό. Μ' αυτή, άλλωστε, τήν έννοια ή Πρόεδρος του Εύρωπαϊκού Κοινοβουλίου κ. Σιμόν Βείλ, θύμα ως γνωστόν, τής ναζιστικής θηριωδίας, δέχτηκε νάναι επίτιμος πρόεδρος τής συνάντησης των επιζώντων. Άς σημειωθεί ότι αυτή είναι ή πρώτη καί τελευταία συνάντηση του είδους. Καί μία συγκινητική λεπτομέρεια: οι δέκα, δώδεκα χιλιάδες των Έβραίων πού θά ξεκινήσουν άπ' όλα τά σημεία τής γής, θά κουβαλήσουν συμβολικά μία πέτρα άπ' τόν τόπο τους γιά νά χτιστεί στήν Ίερουσαλήν τό «Τείχος των Έπιζώντων». («Καθημερινή», 21.4.1981).

**Άπό τή ζωή
των Κοινοτήτων**

Νέο Δ. Σ. στήν Ίσραηλτική Κοινότητα Χαλκίδος

Καταρτίστηκε σέ σώμα τό Διοικ. Συμβούλιο τής Ίσραηλτικής Κοινοτητας Χαλκίδος ως έξης:

Πρόεδρος Λέων Λεβής, Άντιπρόεδρος Μάκης Καταλάν, Γραμματέας Ζακίνος Κωστής, Ταμίας Έσρά Κοέν καί Μέλος Ίάκωβος Φριζής.

ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΤΟΥ 20οῦ ΑΙΩΝΑ

Γεμίζει τό είναι μου μ' αναμνήσεις
τοῦ χθές...
ἐνῶ ὁ ἄνεμος λυωνίζει τὰ φυλλώματα
μέσα στή καλοκαιρινή λάβα...

Ταξιδεύω στήν φριχτή αὐτή χοάνη,
βουλιάζω συνεχῶς στό σκοτεινό
μονοπάτι τοῦ τρομεροῦ
παραλογισμοῦ...

Κομματιάζει τήν ψυχὴ μου ὁ βαθύς
πόνος, τό ζωντανό μαρτύριο,
ἡ ἀγωνία, ὁ τρόμος, οἱ φωνές...
ἐνῶ μεγαλώνει ὁ δρόμος τῆς μνήμης...

Ξαναζῶ στόν τραγικό κύκλο
τῆς εἰκόνας τῆς φρίκης μέ
τήν μακάβρια συμφωνία
τῆς ἐξαφάνισης μυριάδων ψυχῶν...

Μαύρη καπνιά πνίγει τὰ γύρω
ἀπαίσια μυρωδιά... οἱ καμινάδες,
τὰ κρεματόρια, τό αἱμάτινο ποτάμι
κυλᾷ... θρέφοντας τήν πληγωμένη γῆ.

Μέσα στό σύμπαν τοῦ κενοῦ συγκεντρώνονται
τά κομμάτια τοῦ χρόνου πού
κομματίασαν ἀπό τ' ἀμάρτημα
τοῦ ἐγκλήματος...

Τό ἀληθινό παρελθόν, μέ τό πονεμένο
παρῶν σκεπάζει τὰ γύρω ἐνῶ προχωρῶ
στά στρατόπεδα τοῦ "Αουσβιτς, τοῦ Νταχάου
μέ τήν αὐθεντική εἰκόνα τῆς φρίκης...

Κάθε χόρτο στή γῆ λές καί εἶναι ψυχὴ
πού δακρυσμένη ζητᾷ ἀπάντηση
ἐνῶ ψηλά στόν τόπο τοῦ μαρτυρίου
ἓνα ΦΩΣ μένει ἄσβεστο...

Εἶναι τὰ ἑκατομμύρια ψυχῶν πού θά
λάμπουν αἰώνια... αὐτές πού
δέν κομματιάστηκαν ἀπό τό ἀπαίσιο
"Εγκλημα...

Εἶναι οἱ ψυχές πού θά φέρουν στήν
μνήμη ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας τήν
ἄφαντη τραγωδία, τήν τροομερὴ γενοκτονία,
τό μεγάλο ἐγκλημα τῶν Ναζί...

NANA KONTΟΥ •

Ποιήτρια τῆς Θεσσαλονίκης. Ἔργα της ἔχουν μετα-
φραστεῖ σέ πολλές ξένες γλώσσες καί ἔχουν μελοποιη-
θεῖ. Ἀσχολεῖται ἐπίσης μέ τήν ἀνθογραφία, μέ δική της
πρωτότυπη τέχνη.

AEGAEUM
NUNC

CRETIUM MARE
NUNC MARE

ADRIATICUM

IONIUM

AFRICUM
NUNC MARE

Urbiū Crete nomina quorū sūis ignōrati

Alie	Cantarus	Elyrus	Istros	Nauplia	Phere	Sabra, que
Acadia	Carra	Ecia	Lasio	Naxos	Profus, forte	Eleutherna
Archidum	Caurus	Clamia	Lycastus	Oaxus	Profus	Silyrtas
Afos	Chalcetrium	Grammū	Marathafa	Olus	Prigfus	Sirenos
Aulon	Clarus	Hierapolis	Methymna	Olifla	Pylos	Syrus
Aeus	Cyrtos	Holopyros	Mileus	Pergamum	Rhancus	Syrinthos
Rennus	Dulopolis	Hydruntia	Mycene	Phalanna	Rhixonia	Tagea
Boea	Drauca	Ilatha	Myrina	Phalanga	Rhyam	Therapna